

Piotr Luczys*

**MAPA JAKO NARZĘDZIE KLASYFIKACJI
DANYCH W SOCJOLOGII.
POZA PRZESTRZENNĄ LOKALIZACJĘ WYOBRAŻEŃ**

Tekst ten jest poświęcony technice wykorzystywania różnych modeli map rekonstruujących realne i mentalne reprezentacje przestrzeni miejskiej, wykorzystywanych w społecznych i humanistycznych dyscyplinach naukowych, ze szczególnym akcentem położonym na ich zastosowania w praktyce badawczej socjologii miasta i przestrzeni. Skupienie na problematyce mapowania wyobrażeń pozwoli nam, docelowo, na rozszerzenie zakresu powziętych rozważań o opis pożytków płynących ze stosowania map w socjologii, prezentację modelu „nowych map miasta” jako innowacyjnej techniki w badaniach nad miastem oraz bliższe zanalizowanie postulatów tworzenia i rozwijania integralnych teorii badań fenomenu miejskości.

Andrzej Majer pisze, że „[...] ludzka cywilizacja od kilku co najmniej stuleci kształtowała świadomość swego najważniejszego siedliska – miasta, a ono stopniowo zajmowało stałe miejsce w społecznej świadomości (2005, s. 61). Stąd już tylko krok do uczynienia miasta jednym z głównych tematów refleksji socjologicznej oraz przedmiotu badań. Badań, które ze względu na fakt, iż miasto jest także tworem materialnym i terytorialnym, odwołują się nie tylko do wiedzy z zakresu nauk społecznych, ale również m.in. do geografii i kartografii (odpowiedzialnej za wizualizowanie wiedzy geograficznej). Dyscyplin, dzięki którym możliwy jest ogląd miasta jako całości, np. w formie mapy stanowiącej oś naszych rozważań. Już na samym początku pojawia się dość istotny problem wizualizacji różnych typów i form map (Perkins 2004), który ze względu na swoją rozległość zasługuje na osobny tekst¹. Mapy pojawiające się w naukach społecznych można podzielić na

***Piotr Luczys** – student V roku socjologii w Instytucie Socjologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.

¹Jedynie w celu zasygnalizowania złożoności tej problematyki, warto zwrócić uwagę na mnogość związanych z tym aspektów: wizualne identyfikowanie sferoid i dobór układu współrzędnych (Robinson et al. 1988, s. 54-73), stosowane izolinie (Gendźwiłł 2006, s. 101), odwzorowanie wielokątne lub równopolewe, porządkowanie danych przestrzennych (Monmonier 2007), układ znaków graficznych (Philips 1993), intrakcja i dystrakcja kolorystyczna (Monmonier 1991, s. 147-156), wirtualizacja i konkretyzacja koordynatów przestrzennych (Chen et al. 2008) etc.

kilka zasadniczych grup: mapy preferencji (obecne zwłaszcza w socjologii, ale i w ekonomii), mapy wirtualizujące przestrzeń miejską (w kulturoznawstwie, filozofii kultury, kognitywistyce), „upamiętniające” (związane z pamięcią przestrzenną, tzw. spatial memory; por.: Lewicka et al. 2003a, Lewicka et al. 2003b, Lewicka 2004b, Gendźwił 2008, Jałowiecki 1985), waloryzacyjne (np. mapy ewaluatywne) oraz mapy obrazujące schematy poznawcze i kognitywne wzory doświadczania miasta (te ostatnie będą nas najbardziej interesować). Kategorie tego podziału nie są zupełne ani też wzajemnie wykluczające się – jak zobaczymy wiele elementów (typów map) łączy się, w zależności od przyjętej optyki badawczej, koncentracji na aparacie narzędziowym danej dyscypliny.

Historycznie rzecz ujmując, już od najwcześniejszych lat XX wieku rozwojowi socjologii towarzyszył rozkwit badań behawiorystów oraz psychologów środowiskowych. W jego toku dochodziło do licznych, wzajemnych zapożyczeń, czego efektem stały się m. in. mapy subiektywne Stanley’a Milgrama, szkicowe Kevina Lyncha, mapy mentalne Petera Goulda (wszystkie będą dokładniej omówione w dalszej części pracy), mapy zachowań (behavioral maps) czy wykorzystywane w psychologii mapy ruchu (obrazujące szlaki komunikacyjne) oraz mapy śladów. Innym, ważnym przykładem są mapy przestępczości w przestrzeni miejskiej (Pyle 1976, Hołyst 1995, Matei et al. 2001, Loukaitou-Sideris et al. 2002), dzięki którym można na gruncie nauk społecznych przyrzeć się transformacji map behawioralnych w mapy poznawcze (Hauziński i Bańka 2003). Należy pamiętać, że mapa jest kulturowym konstruktem opartym o społeczny konsensus, ulegającym stopniowej instytucjonalizacji i internalizacji w toku rozwoju historycznego, m.in. w zakresie kartografii (np. standardy skali, legendy, oznaczeń, kolorystyki etc.), która zawsze pozostaje „czuła” na dokonujące się zmiany społeczne (co prowadzi do zmian wizualnych w samych mapach; por.: Robinson et al. 1988, Sirko 1999). Mapy, pojawiające się w socjologii od początku XX wieku, były zapisem społecznych wyobrażeń i oczekiwań, recepcji środowiska naturalnego i społecznego, ale również punktem wyjścia do rozważań nad formami i granicami społecznej pamięci, identyfikacją przestrzeni znaczących, konstrukcją tożsamości miejsca czy badań nad jakością życia (Cichocki i Podemski 1998, 2001; Cichocki 2005).

Przed przystąpieniem do opisu poszczególnych typów map obecnych w naukach społecznych, przyjrzyjmy się związkom socjologii z geografią (jako punktowi wyjścia do rozważań nad konstrukcją „nowych map miasta”). Przyjmuje się, że podstawą tego związku jest tradycja badań społeczno-ekologicznych (Dziewoński 1982, s. 130-132). „Hybrydyzacja, a więc poszukiwanie pól badawczych na stykach różnych dyscyplin, zapożyczanie teorii

i metod z sąsiednich, a nawet odległych dziedzin, wreszcie międzydyscyplinarne migracje, są – jak widać – głównym źródłem innowacji w nauce, w tym także w naukach społecznych” (Jałowiecki 1992b, s. 195). Bohdan Jałowiecki, komentując dzieło Mattei Dogana i Roberta Pahre’a, pt. *Innowacje w naukach społecznych. Twórczy margines* stwierdza, że geografia jest dyscypliną siedzącą niejako okrakiem na styku nauk przyrodniczych i społecznych (tamże, s. 196) oraz dodaje: „systematyczne związki geografii z naukami społecznymi datują się od pierwszych dziesięcioleci XX w.” (tamże). Związków socjologii i geografii upatruje w indukcyjnym charakterze obu nauk, wewnętrznym rozproszeniu tematycznym (wzrost znaczenia subdyscyplin) i podziałach metodologicznych, które mocniej zbliżają do siebie reprezentantów pokrewnych dyscyplin (jak w przypadku geografów i socjologów; por.: Sagan 2008) niż reprezentantów subdyscyplin w ramach jednej nauki (np. socjologów prawa i medycyny czy socjolingwistów i socjologów sportu). Również przyjrzenie się samej geografii rzuca dodatkowe światło na całą sprawę. „Geografia powstała jako mono-dyscyplina o statusie nauki opisowej oraz sztuki. Pełniła głównie funkcję humanistyczną, dążąc do dostarczania każdemu odbiorcy zrozumiałego obrazu świata, początkowo głównie w skali globalnej. Ambicje do uzyskania statusu "prawdziwej" nauki o funkcjach poznawczych i technicznych popchnęły geografię w połowie XX w. w kierunku nauki multidyscyplinarnej, co doprowadziło do degradacji spójności merytorycznej, z zachowaniem tylko więzi społeczno-organizacyjnych i akademickich” (Lisowski 2007, s. 20, por.: Eyles i Smith 1978). Przytoczony cytat wiele mówi także (per analogiam) o historycznej i współczesnej kondycji intelektualnej socjologii. Tym samym, prócz bliskości tematycznej (nastawienie humanistyczne) obie dyscypliny mogą mówić o „podobieństwie losu”. Co ważne, „gdy bierze się do ręki niektóre publikacje, trudno wręcz rozszyfrować, czy to socjologia czy geografia miast, geografia czy socjologia przestrzeni, a może właśnie w i e d z a o p r z e s t r z e n i s p o ł e c z n e j ?” [podkreślenie autorki, Kaltenberg-Kwiatkowska 2007, s. 41]. Do pytania tego, wprost wskazującego na tworzenie się integralnej perspektywy badań nad miastem, powrócimy w dalszej części pracy. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że Ewa Kaltenberg-Kwiatkowska umiejscawia genezę związków socjologii i geografii w pracach Aleksandra Wallisa, dodając: „[...] w dużym stopniu dzięki A. Wallisowi doszło do wykrystalizowania w Polsce socjologii przestrzeni, takiej dziedziny badań i analiz, w których przestrzeń jest wartością społeczną. Między człowiekiem a przestrzenią zachodzą – jak pisał Wallis już w 1983 roku – cztery główne procesy: postrzeganie, wartościowanie, kształtowanie i użytkowanie” (tamże, s. 35). Tematyka tego opracowania będzie os-

cyłować właśnie wokół tych czterech zagadnień: percepcji, waloryzacji, „produkowania” i „używania” miasta, dla których wspólną płaszczyzną stanie się prezentowany projekt „nowych map miasta”. Ewa Kaltenberg-Kwiatkowska klasyfikuje badania z zakresu socjologii przestrzeni i miasta wedle trzech grup: studiów społeczności miejskich, studiów poświęconych strukturom społeczno-przestrzennym (oba połączone ze studiami nad świadomością społeczną) oraz studiów nad waloryzacją i postrzeganiem przestrzeni (tamże, s. 37). Zainteresowanie ich tematyką na styku socjologii i geografii doprowadziło do powstania geografii humanistycznej jako odrębnej dyscypliny badawczej. Przykłady dwóch pierwszych grup zostały już wspomniane wcześniej (wrócimy do nich także przy opisie korzyści, jakie czerpie i może czerpać socjologia z posługiwania się mapami). Właściwym tematem tej pracy są studia zaklasyfikowane do grupy trzeciej, a dokładniej – rola map (poznawczych, szkicowych, subiektywnych, ewaluatywnych, kognitywnych i społecznych), ich przekształceń w naukach społecznych oraz postulat stworzenia nowej formuły techniki mapowania (czynniki społecznych i przestrzennych) w zakresie badań socjologicznych (tzw. „nowe mapy miasta”)².

Mapy poznawcze

Mapy poznawcze, zwane też „mentalnymi” (ang. cognitive maps) lub „wyobrażeniowymi” skupiają się na rekonstrukcji wyobrażenia, mentalnej reprezentacji środowiska egzystencji człowieka. W interesującym nas przypadku – środowiska miejskiego. Mapa mentalna to bardzo szerokie pojęcie³, zwykle definiowane jako określenie metody zapisu i organizowania pomysłów padających podczas „burzy mózgów” w dydaktyce i zarządzaniu (Gendźwił 2008, s. 110; por.: Chermack 2003). W powiązaniu z przestrzenią miejską – to „wiedza jednostki na temat relacji przestrzennych i środowiskowych oraz procesy związane z kodowaniem i odtwarzaniem informacji składających się na tę wiedzę” (Gendźwił 2006, s. 96; por.: Kitchin i Blades 2002). Oznacza „reprezentację miasta

²Warto pamiętać, że obecnie rozwijanie teorii map poznawczych przez przedstawicieli socjologii nie jest niczym zaskakującym ani tym bardziej nowym (Gendźwił 2006, s. 95-96).

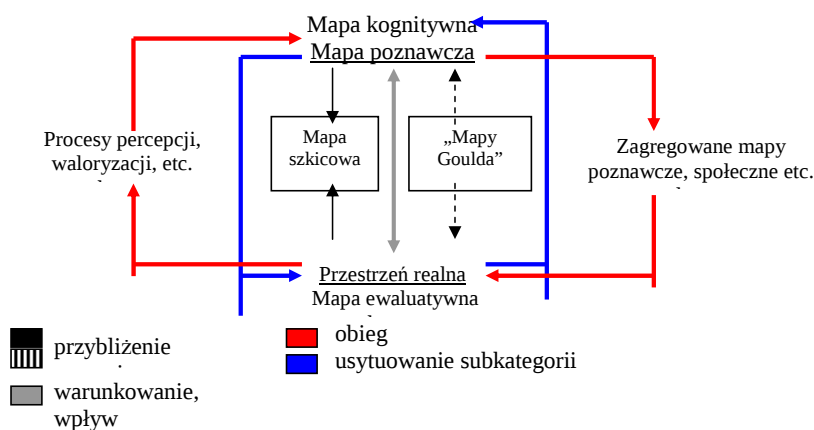
³Większość badaczy pojęcie „mapy mentalnej” definiuje w obszarze wielu nauk jako uniwersalnej metody zapisu danych. Pojęcie „mapy poznawczej” rezerwują natomiast do określenia związku między wyobrażeniami przestrzennymi człowieka a elementami struktur poznawczych, zawężając tym samym zakres jej używania do opisu relacji człowiek-środowisko. Jak pisze Gendźwił, teoria map poznawczych „daleka jest [...] od terminologicznego uporządkowania” (Gendźwił 2006, s. 96).

w głowach jego mieszkańców” (Lewicka 2004a, s. 316) i jest domeną psychologii środowiskowej, geografii poznawczej (Gendźwiłł 2008) oraz geografii humanistycznej. Choć jej korzenie lokują się w behawioryzmie, w badaniach Edwarda C. Tolmana poświęconych zachowaniom celowym u ludzi i zwierząt (Tolman 1948, 1995), mapy poznawcze są stosowane i rozwijane do dnia dzisiejszego zarówno w naukach kognitywnych, jak i w robotyce czy automatyce (Hafner 2005). Mapy „wyobrażeniowe” stanowią specyficzny sposób kodowania i odtwarzania informacji konstruujących nasze wyobrażenie funkcjonowania w przestrzeni (Gendźwiłł 2006), o którym decyduje „rozpoznanie, czytelność, orientacja, przemieszczenia, określanie długości, kierunków (w tym deformacje tych ostatnich)” (Lisowski 2007, s. 23). Jest to formacja dynamiczna – zmienia się, ulega fragmentarycznym aktualizacjom oraz stopniowej entropii, procesom rozbudowy i degradacji (Gendźwiłł 2008); elastyczna – „dzięki istnieniu związków typu referencyjnego, które umożliwiają „obsługę” wyobrażeń w różnych skalach i w różnych warstwach tematycznych” (Gendźwiłł 2008, s. 112); schematyczna – redukuje wątpliwości i umożliwia funkcjonowanie w życiu codziennym, uwolnienie od permanentnego urefleksyjniania poczynań swoich i innych uczestników życia społecznego (tamże, s. 114-115), kreując tym samym wygodny automatyzm w korzystaniu z przestrzeni miejskiej i poruszaniu się w jej obrębie (przywołuje na myśl „praktyki przestrzenne” Michela de Certeau; por.: Certeau 1988, s. 91-110 i 115-130). Mapa poznawcza uwzględnia wartościowanie i przypisywanie znaczeń oraz szerokie rozumienie „percepcji środowiskowej” jako wypadkowej działań, wyobrażeń, emocji, refleksji, stereotypów, specyficznego nazewnictwa i mentalnych wizualizacji realnie istniejących obiektów (Ittelson 1978, Siemiński 1992, Kitchin 1994, Bańka 2002). Opiera się na odtwarzaniu „obecności przedstawień” bytów realnych na płaszczyźnie świadomości jako kombinacji wspomnień, pragnień i względnego istnienia (Znaniński 1991, s. 617). W celu wyeliminowania idiosynkratyczności map poznawczych stosuje się tworzenie zbiorczych map „wyobrażeniowych” (nie analizuje się pojedynczych map) w odniesieniu do realnego zagospodarowania przestrzennego (co wynika z usytuowania map poznawczych między przestrzenią obiektywną a subiektywną; por.: Gendźwiłł 2006, s. 97). Z mapami poznawczymi, „wyobrażeniowymi” czy też mentalnymi wiążą się dwa zasadnicze problemy:

Problem 1 – Chaos terminologiczny

Eksplorując temat map poznawczych spotykamy się z mnogością synonimicznych określeń, nazw i niekonsekwencji translatorskich, wynikających

z dużego zróżnicowania zasad konstrukcyjnych oraz wprowadzania przez wielu badaczy „pustych terminów”, duplikujących elementy już zdefiniowane (Gendźwiłł 2006, 2008). Tym samym, w celu dokonania typologicznego rozróżnienia na użytek tego tekstu, traktuję mapy ewaluatywne i kognitywne jako subkategorie map poznawczych, a szkicowe – jako przedwstępną fazę konstrukcji tych ostatnich. Poniższy wykres ilustruje wzajemne zależności między różnymi typami map na płaszczyźnie przestrzeni realnej i mentalnej, w odniesieniu do schematu badań percepcji przestrzeni Adama Gendźwiłła (Gendźwiłł 2006, s. 97) oraz stanowi próbę dokonania pewnej klasyfikacji, przez pryzmat której będzie można odczytywać dalszą część tekstu:

Powyższy wykres nie ilustruje prostej opozycji, w której można utożsamić przestrzeń mentalną z mapą poznawczą (podobnie jak przestrzeni realnej z mapą ewaluatywną, co z powyższego wykresu narzuca się jeszcze bardziej), gdyż przestrzeń ta jest także sumą waloryzacji, kognicji etc. W prezentowanej interpretacji przestrzeń mentalna i realna warunkują się wzajemnie („dialogowanie przestrzeni”), przy czym mapa poznawcza i kognitywna, choć stanowią ważne instrumentum identyfikacji przestrzeni mentalnej, nie wyczerpują zawierających się w niej form, nie ilustrują wszystkich konstruujących ją procesów i składających się nań warunków. Kontynuując – mapa szkicowa jest przybliżeniem zarówno przestrzeni realnej (to, „co” jest narysowane ma się z tą przestrzenią kojarzyć), jak i mentalnej (to, „jak” ta przestrzeń jest narysowana wskazuje na układ schematów poznawczych); natomiast „mapa Goulda”, zupełnie odwrotnie – deformuje obraz przestrzeni realnej poprzez skupienie się na kategoriach jej przyswajania i przywoływania z poziomu mentalnego oraz

deformuje samą przestrzeń mentalną, poprzez brak zdefiniowanych kategorii odniesienia psychologicznego (jest to przestrzeń „zupełnie dowolna”, pozbawiona intersubiektywnego klucza). Uzyskujemy dzięki niej doskonały obraz przestrzeni mentalnej, o którym możemy powiedzieć niewiele więcej ponad to, że „jest”, jeśli nie wykonamy tzw. „testu zgodności” i nie stworzymy graficznych reguł segregowania piktorialnych przedstawień, którymi posłużyli się badani. Z kolei mapa ewaluatywna jest przybliżeniem przestrzeni realnej (w stosunku do mapy poznawczej) w tym aspekcie, że dotyczy używania i „przeżywania”, także (a nie „wyłącznie”) w oparciu o kategorie poznawcze, silniej natomiast naświetla aspekt emocjonalny i zachowaniowy. Ewaluacja jest dodatkowo zapośredniczona przez konfigurację percepcji (schematów poznawczych, mapy poznawczej) przestrzeni miejskiej. Ostatecznie, mapa kognitywna poszerza podstawy konstrukcji mapy poznawczej w celu precyzyjniejszego zrozumienia funkcjonowania i wzajemnych zależności między miastem realnym a mentalnym. Kognicja jest także dodatkowo zapośredniczona przez doświadczanie przestrzeni realnej w toku życia jednostek i zbiorowości (ukazuje wieloaspektowość świata, czasową niemożność odnalezienia „prostych rozwiązań”, niemożność wyizolowania się z warunków funkcjonowania w świecie realnym oraz urefleksyjniania każdego elementu „prozy życia” – domeny socjologii życia codziennego). Aksjomatyczny charakter tych tez będzie znajdował następujące po sobie uzasadnienia w każdej kolejnej części tekstu.

Problem 2 – Wieloznaczność zasad konstrukcji

Mówiąc o sposobach konstruowania map poznawczych nie sposób nie zwrócić uwagi na ich mnogość (Lewicka 2004a), np. rysowanie przez badanych tzw. „map szkicowych”⁴ (Lynch 1970, Banerjee i Southworth 1991, Kowalczyk 1992, Bell et al. 2004, Bańka 2002), wizualne rozpoznawanie dystansów i granic (Kaczmarek 2002, Kaczmarek i Ślebioda 2004, Arana 2008), diagnozowanie stosunku badanych względem różnych kategorii przestrzennych i agregowanie opinii o poszczególnych fragmentach przestrzeni (Fleischer 2004), zestawianie i porównywanie preferencji, waloryzacji i wyposażenia danego fragmentu przestrzeni (Groeger 2004). Każdy sposób konstruowania

⁴Niektórzy autorzy twierdzą, że „[...] mapą poznawczą nie jest szkic – czyli prze-lane przez respondenta na papier wyobrażenie otaczającej go przestrzeni. Takie szkice czy mapy szkicowe (sketch maps – nazwane tak w pracy Kevina Lyncha) są po prostu narzędziami badawczymi – niczym kwestionariusz – służącymi „wydobyciu” części informacji zawartych w mapach poznawczych osób badanych” (Gendźwiłł 2008, s. 110). Dlatego też przyjrzymy się „mapom szkicowym” nieco dokładniej.

map mentalnych/poznawczych jest jedynie w mniejszym lub większym stopniu przybliżeniem któregoś z typów idealnych zawierających się w autorskich klasyfikacjach i interpretacjach tematu, np. metoda psychokartograficzna (Foland 2006) czy społeczno-ekonomiczne wzory „uczenia się” percepcji przestrzeni (Domański 1998, s. 99-101).

Z pewną dozą pewności można powiedzieć, że mapa poznawcza to suma wyobrażeń fragmentów przestrzeni (mentalnych reprezentacji) i procesów poznawczych związanych z wiedzą środowiskową (Gendźwił 2006). „Takie ujęcie nakazuje badaczowi uwzględniać w dociekaniach nie tylko wyobrażenia przestrzeni, lecz także źródła wiedzy środowiskowej (pierwotne – osobiste doświadczenie, i wtórne – materiały kartograficzne, przekazy innych ludzi, drogowskazy, tablice informacyjne i inne oznakowania), a także przyczyny tworzenia się błędnych (czyli niezgodnych z rzeczywistością) wyobrażeń” (Gendźwił 2006, s. 96). Konkludując – „przedmiotem poznania i pierwotnym źródłem wiedzy środowiskowej jest przestrzeń realna (obiekty i relacje)” (tamże, s. 97). Warunkowanie „wiedzą o środowisku realnym” sprawia, że znaczna część wykonywanych map poznawczych skupia się na kontekście komunikacyjnym i topograficznym (Foland 2006), czyli poruszaniu się w przestrzeni i wykorzystywaniu wiedzy o przestrzeni w codziennym funkcjonowaniu (przywiązanie i adaptacja).

Osobno sklasyfikowane „mapy Goulda” nie odnoszą się już do mapowania fizycznej przestrzeni, ale skupiają się psychologicznych właściwościach tej przestrzeni. Dzięki niej [metodzie Goulda – przyp. P.L.] mogą być tworzone mentalne mapy emocji, preferencji, doświadczeń czy przekonań (Foland 2006, s. 107). Rozwinięciem „map Goulda” są mapy psychokartograficzne, które odchodzą od wystandaryzowanych map wektorowych na rzecz map o dowolnej skali, waloryzowanych przez badanych pod kątem określonych w badaniu kategorii. Ich podstawowym mankamentem jest brak zdefiniowanych obszarów (tym samym – brak kategorii pomocniczych przy zestawianiu i porównywaniu map psychokartograficznych) oraz brak „podbudowy teoretycznej – zarówno statystycznej, jak i kartograficznej” (Gendźwił 2006, s. 103). Stwarza to znaczne problemy w ilościowej analizie wyników (Foland 2006, s. 111), która dla stworzenia, np. socjologicznych szkiców „nowych map miasta” jest kluczowa i stanowi punkt wyjścia do jakościowych transformacji jednostek realnych w jednostki mentalne (szerzej będzie o tym mowa w części poświęconej „nowym mapom miasta”). Wynika z tego również to, iż zaliczenie „map Goulda” do map poznawczych (stricte) staje się daleko idącym uproszczeniem⁵, stąd rozwiązanie zaprezentowane na wykresie (s. 32).

⁵„Mapy Goulda” cechują się tzw. kartowaniem ewaluatywnym, czyli wartościowaniem poszczególnych elementów przestrzeni realnej, niekoniecznie w odniesieniu do struktury

Mapy szkicowe i mapy subiektywne

Osobną kategorię stanowią „mapy szkicowe” K. Lyncha (Lynch 1970, Southworth 1985). Z zaproponowanego wykresu wynika, że są one „przybliżeniem” przestrzeni realnej (uproszczeniem) w celu stworzenia mapy poznawczej, pierwszym krokiem do jej powstania. Z drugiej strony, są także „przybliżeniem” przestrzeni mentalnej (testem zgodności) do poziomu rzeczywistości, wizualizacją miasta wyobrażonego w oparciu o uproszczone formy obrazowania (Vertesi 2008). W związku z tym są często wykorzystywane w początkowych fazach prac architektonicznych oraz w planowaniu przestrzennym, jako sposób na konfrontowanie pomysłów projektantów z wymogami inwestorów i przepisami o zagospodarowaniu przestrzennym danego terenu (Banerjee 1985, Oliveira D’Antona et al. 2008). Służą także (zwłaszcza w antropologii kulturowej) do zobrazowania struktury wyobrażeń przestrzennych kultur spoza basenu Morza Śródziemnego (np. Bennardo 2002). To mezzopoziom między miastem mentalnym a realnym, punkt złożenia tego, jakie jest „w istocie” z tym, jakie jest „w nas”. Wykorzystują kartowanie strukturalne, czyli diagnozowanie struktury przestrzeni, w opozycji do kartowania ewaluatywnego „map Goullda”⁶. Warto pamiętać, że mapa szkicowa posiada konkretny związek referencyjny z realną przestrzenią poprzez klasyfikowanie (jak robił to K. Lynch), „rysunków” badanych (Kowalczyk 1992, Mordwa 2003, s. 52-71), tworzących taką mapę, wedle pięciu głównych elementów: „ścieżki (ulice, szlaki wodne), krawędzie (cechy terenu oddzielające jakiś obszar, np. brzeg morza), regiony (dzielnice, zespół budynków), węzły (skrzyżowanie, rondo, rynek), punkty orientacyjne (wieża)” (Madurowicz i Szumacher, s. 324; por.: Lynch 1970, s. 46-49).

Podobne szkice wykonywał S. Milgram. Jego subiektywne mapy miasta (Milgram 1974, Milgram i Jodelet 1976) to szkice różnych obszarów tworzących przestrzeń miejską, pozwalające stwierdzić, jak mocno badani strukturalizują obszary centralne i peryferyjne miasta, co z kolei może świadczyć o poziomie korzystania z poszczególnych przestrzeni (np. mieszkaniowych, pracowniczych, rozrywkowych, sakralnych etc.) w mieście (Hauziński i Bańka 2002, s. 165). Reprezentacją wizualną zebranego materiału był jednak tylko szkic obszaru miasta wypełniony nazwami „miejskich symboli” (obszarów najczęściej identyfikowanych punktów orientacyjnych, „landmarków”). Głównie chodziło zatem o przypisywanie znaczeń, niekoniecznie wzmocnione identyfikacją kształtu, charakterystycznego umiejscowienia czy specyficznego wyglądu (choć nie sposób udowodnić, że na kształt zebranego

też przestrzeni (por.: Gendźwiłł 2006, s. 98).

⁶Por.: przypis nr 4.

materiału nie miały wpływu konkretne reprezentacje niewerbalne oddziałujące na poziomie map poznawczych badanych).

Oba typy – map szkicowych i map subiektywnych – są silniej (niż mapy poznawcze) zakorzenione w obrazowaniu przestrzeni rzeczywistych, charakterystycznych dla klasycznej kartografii. Starają się uporządkować waloryzacje według układu przestrzennego (wyrażanego w formach werbalnych i niewerbalnych), poprzez poszukiwanie obiektywnego punktu odniesienia w materialnym obrazie miasta („dobre umiejscowienie” danego znaczenia, symbolu, wrażenia to takie, które pokrywa się, w sensie lokacyjnym, z umiejscowieniem danego budynku, osiedla czy miejsca w przestrzeni realnej).

Mapy ewaluatywne

Mapa ewaluatywna, zwana także „wrażeniową”, zorientowana jest na zobrazowanie emocjonalnego stosunku do przestrzeni. Ta subkategoria map poznawczych (mentalnych), konstruowanych na bazie gotowych map terenu oraz zmodyfikowanej techniki prezentacji wyników ewaluacji, tzw. „map Goulda” (Lewicka 2004a, Gould 1986), służy odwzorowaniu preferencji wyboru/odrzućenia danych fragmentów przestrzeni oraz agregacji stosunku emocjonalnego względem tych fragmentów przestrzeni (Arana 2008, s. 135, 153; Kowalewski i Kołodziejczak 2008, s. 115). Zakłada istnienie społecznie podzielanych, uniwersalnych wzorców oceny i percepcji przestrzeni (co, poniekąd, podważają badania z zakresu kognitywistyki – przejdziemy do tego przy omawianiu map kognitywnych). Fakt jej istnienia w ludzkiej świadomości często tłumaczony jest jako efekt „topofilii” – ludzkiej skłonności do przywiązywania się do miejsca (Tuan 1990, Bańka 2002). Wielkość obszaru wskazywanego przez badanych (podlegającego ewaluacji) nie jest wielkością stałą i jest określona zakresem $1 \Rightarrow n > 0$, gdzie „n” to obszar (fragment obszaru) wskazany przez badanego, a 1 – całościowa powierzchnia mapy używanej w badaniu⁷. Tym samym, poszczególne obszary wskazywane przez badanych różnią się wielkością (od pojedynczych miejsc i budynków do osiedli, dzielnic, a nawet całej powierzchni miasta). Mapy ewaluatywne są często trudne do wyodrębnienia ze zbioru map poznawczych ze względu na podobieństwo stosowanych metod konstrukcyjnych – np. analiza fotograficzna (Kowalewski i Kołodziejczak 2008).

W różnych badaniach pojawiają się różne kategorie ewaluacji przestrzeni miejskich, np. lubiane/nielubiane, interesujące/nieinteresujące,

⁷Zastosowany wzór należy czytać w następujący sposób: „n” musi być większe od 0, ale mniejsze bądź równe wartości 1.

przyjazne/wrogie, spokojne (ciche)/hałaśliwe (Wieczorek et al. 2007a), bezpieczne/niebezpieczne, chęć/brak chęci do zamieszkania w danym miejscu, podoba się/nie podoba się, w połączeniu z przymiotnikowym opisywaniem różnych ocen emocjonalnych jako: pozytywnych (np. lubię), negatywnych (np. wzbudza wstręt) lub dwuznacznych (Arana 2008) etc. Mapom ewaluatywnym często towarzyszy diagnoza (Lewicka 2004a, Foland 2006) statycznych zjawisk przestrzennych oraz dynamicznych (np. zmiany preferencji, zestawienia wskazań respondentów zamieszkujących różne części miasta, opisy percypowania kwestii bezpieczeństwa w kontekście dnia i nocy itp.). Nadal nie jest to jednak analiza miasta jako procesu, ciągu specyficznych transformacji świadomościowych i perceptywnych ani oglądu przestrzeni w perspektywie procesualnej i dyskursywnej (dojdziemy do tego przy omawianiu „nowych map miasta”).

Mapy ewaluatywne umożliwiają „porównywanie wyników uzyskanych od dużej liczby osób, zamieszkujących różne obszary miasta” (Lewicka 2004a, s. 316). W przypadku zastosowania map ewaluatywnych w metodzie psychokartograficznej, podstawą podziału jest wyodrębnienie przestrzeni lubianych, nielubianych i wybieranych (zarówno lubianych, jak i nie) oraz duża dowolność w tworzeniu kategorii waloryzacyjnych (Wieczorek et al. 2007b), które można podzielić na cztery zasadnicze grupy: związane z preferencjami, z percepcją, z ewaluacją oraz różnice między miejscami. W każdej spośród kategorii, z każdej grupy badany musi określić swój stosunek zgodności/niezgodności do wiążących się z nimi (z kategoriami) twierdzeniami, w skali od 1 do 10 (por.: Kaplan i Kaplan 1982, Herzog et al. 1982). Jest to pierwszy krok w stronę konstrukcji map kognitywnych.

Percepcja – błędy definicyjne i konsekwencje

Jak pisze William Ittelson: „Pojęcie "percepcja" zostało rozwinięte w bardziej ogólne sformułowanie "percepcja środowiskowa", obejmujące poznanie w szerokim znaczeniu (z percepcją, myśleniem, wyobrażeniami itp. jako poszczególnymi zagadnieniami), a także uczucia, znaczenia i wartościowanie. Mówiąc krótko, percepcja środowiskowa obejmuje wiele aspektów, które nie były tradycyjnie traktowane jako percepcja” (Gendźwiłł 2008, s. 105-106; por.: Tuan 1987, s. 19-31). Mówiąc inaczej, „"percepcja" to alternatywa dla fizycznej interpretacji relacji człowiek-środowisko, jako składnik złożonego procesu poznawania i wartościowania, warunkującego ludzkie zachowania i stany emocjonalne, w toku użytkowania i kształtowania przestrzeni” (Lisowski 2007, s. 22-23). Stąd też wynika bardzo swobod-

ny stosunek do form eksplanacyjnych map poznawczych („co pokazują?”⁸), technik ich tworzenia („jak pokazują?”) oraz niekonsekwentne nazewnictwo⁹, prowadzące do wyodrębnienia takich „subkategorii”, jak mapy ewaluacyjne¹⁰. W efekcie częstokroć dochodzi do zbiorczego traktowania map poznawczych i kognitywnych¹¹. Spróbujmy zatem zaakcentować specyfikę map kognitywnych, poprzez określenie ich cech charakterystycznych, jako kolejnej – obok map ewaluatywnych – subkategorii map poznawczych¹².

Mapy kognitywne

Podstawową cechą map kognitywnych jest skupienie na świadomościowych konstruktach reprezentacji werbalnych (tzn. na siatce pojęć jakiej używamy

⁸Por. przypis nr 3.

⁹Por. przypis nr 2.

¹⁰Ciekawego rozwiązania tego „chaosu terminologicznego” dostarcza geografia humanistyczna traktująca przestrzeń realną (mierzalną), postrzeganą (percepcyjną, łączoną z wartościowaniem emocjonalnym, a zatem z ewaluacją) i przestrzeń wyobrażoną jako trzy odrębne poziomy analizy. Z punktu widzenia naszych rozważań istotne jest wydzielenie przestrzeni percepcyjno-ewaluacyjnej (postrzeganej) jako jednej płaszczyzny (łączącej przestrzeń estetyczną, psychologiczną i kulturową), a przestrzeni wyobrażonej (syn-teza przestrzeni bajecznej, legendarnej, interpretowanej „cudzymi oczami”, przestrzeni o przetworzonym znaczeniu psychologicznym i metafor przestrzennych) jako płaszczyzny całkowicie odrębnej (Jędrzejczyk 2004a, s. 75), która od niedawna, także w socjologii (jako efekt beletrystycznych inspiracji badawczych) zyskuje istotne znaczenie. A. Majer pisze: „[...] autorzy ukazują miasta jako mity i alegorie, a najczęściej przedstawiają jako przemawiające do wyobraźni fenomeny” (Majer 2005, s. 55). W podobny do Dobiesława Jędrzejczyka sposób prezentuje Mikołaj Madurowicz podziały ontologiczno-epistemologiczne pomiędzy różnymi formami przestrzeni w dyscyplinach humanistycznych (Madurowicz 2007, s. 64).

¹¹Określenia te często bywają traktowane synonimicznie (por.: Gendźwił 2008, s. 110) ze względu na nieprzerwaną reprodukcję błędów w tłumaczeniu i zmianę pojęcia percepcji w rozumieniu Ittelsona. „Cognition” z jęz. ang. oznacza „poznanie” oraz „percepcję”, a zatem nazwanie mapy kognitywnej poznawczą jest uzasadnione tylko wówczas, gdy przyjmujemy szeroką (błędną) definicję percepcji opisaną przez Ittelsona. W innym przypadku, pewne cechy mapy kognitywnej (wynikające z założenia o operacyjnym i epistemologicznym konstruktywizmie – np. transkomunikacyjna konstrukcja kategorii przestrzennych, poziom złożoności badanego konstruktu kulturowego, kolektywne skutki przebiegu procesów kognicji, warunki funkcjonowania „drugiej rzeczywistości”) pozostają niezauważone. O ile możliwe jest pomylenie wizualnej konstrukcji mapy poznawczej i kognitywnej, o tyle ich analiza przebiega w sposób odrębny i jest domeną innych nauk (por.: Nęcka et al. 2008, Fleischer 2002, 2004). Kwestie tego rozróżnienia wpisują się także w konflikt o naturę reprezentacji poznawczych – werbalnych (pojęciowych, abstrakcyjnych) i niewerbalnych (wizualnych, wyobrażeniowych) (Gendźwił 2008, s. 111, Paivio 1986).

¹²Na mocy stwierdzenia, iż każdy mapa kognitywna jest, w szerokim rozumieniu, mapą poznawczą, ale nie każda mapa poznawcza jest mapą kognitywną.

do klasyfikowania elementów przestrzeni)¹³. Inaczej zatem niż w przypadku map poznawczych, gdzie dwa poziomy (werbalny i niewerbalny) spotykają się w obszarze praktyk społecznych („używania miasta”), determinując posługiwanie się z jednej strony mentalnym obrazem miejsca dopasowanym do nazwy geograficznej (lub zwyczajowego, slangowego określenia danego terenu czy innej, intersubiektywnie komunikowalnej, formy identyfikacji określonej przestrzeni), a z drugiej – recepcją fizycznych elementów w przestrzeni, ich intuicyjnym, sensualnym rozpoznawaniem jeszcze przed dokonaniem pojęciowej klasyfikacji. Konstrukcja map kognitywnych znajduje się zatem poziom skomplikowania i uabstrakcyjniania przestrzeni fizycznej wyżej niż konstrukcja map poznawczych (tak, jak mapy poznawcze są poziom wyżej od map szkicowych obrazujących jedynie część konstrukcji mentalnego doświadczania i przeżywania miasta). Lokuje się zatem na poziomie świadomościowego konstruowania reprezentacji niewerbalnych (suma pamięci, emocji, wpływu realnej przestrzeni i mentalnej reprodukcji rzeczywistości; por.: Lancey 2007, s. 93-103) i werbalnych (doboru schematu konstruowania nazw, siatki pojęciowej w zależności od dominującego czynnika niewerbalnego)¹⁴. Dominujące reprezentacje werbalne są zatem silnie uzależnione od podstawy istnienia reprezentacji niewerbalnych – nie oznacza to jednak dominacji tych drugich, lecz współudział w „dialektyce dominacji”. Można zatem powiedzieć, że przy konstruowaniu mapy kognitywnej staramy się uchwycić proporcję elementów tworzących mapy poznawcze (jakie czynniki dojdą do głosu, który przeważy i jaka w związku z tym powstanie reprezentacja mentalna realnego środowiska) i ewaluatywne (bilans emocji i ich natężenia w zależności od przywołanych kategorii werbalnych i niewerbalnych), gdyż jest ona (mapa kognitywna) zorganizowana według selektywnego doboru komponentów semantycznych rzeczywistości komunikacyjnej („mówienia o mieście”, a nie „istnienia miasta”).

Drugą ważną cechą map kognitywnych jest skupienie na rekonstruowaniu wzorów kognitywnych (Gillam 1995, s. 23-67), tzn. dążenie do poznania podstaw (i zakresu) istnienia uniwersalnych kodów doświadczania, przeżywania i używania przestrzeni miejskiej, które opierają się na dwóch założeniach:

¹³ „Komunikacje te [między uczestnikami kultury – przyp. P. L.] odbywają się więc nie poprzez odniesienia do realnych, fizycznie istniejących cech i właściwości, jakkolwiek rozumianych rzeczywistych obiektów, lecz za pomocą konstruowanych dopiero przez komunikacje jednostek kognitywnych, wykazujących określony image oraz posiadających określone wizerunki” (Fleischer 2004, s. 7; por.: Tuan 1987, s. 92-112).

¹⁴ Blisko tu do postawy i jej trzech komponentów: poznawczego, afektywnego i behawioralnego, które stanowią ważny punkt odniesienia dla „nowych map miasta”.

- nigdy nie są to wzory całościowe, sprowadzają się zwykle do identyfikacji kilku elementów identycznych lub podobnych (podejście redukcjonistyczne) – zadaniem socjologii mogłoby być uporządkowanie wiedzy zaczerpniętej z map kognitywnych według cech społeczno-demograficznych zbiorowości mieszkańców i użytkowników danej przestrzeni (np. pod względem wieku, wykształcenia, pochodzenia społecznego etc.); zbliżyłoby to nas do poznania: uniwersalnego schematu kognitywnej recepcji miasta (w nurcie probabilistycznym), procesów zmian w świadomości poszczególnych środowisk miejskich oraz wyodrębnienia czynników społecznych warunkujących proces kognicji (a tym samym – silnie oddziałujących na indywidualne cechy osobowościowe);
- nigdy nie są to wzory o takiej samej hierarchii elementów (brak uniwersalnego kryterium rozdziału elementów centralnych i peryferyjnych) – tzn. czasem dominują emocje, kiedy indziej wiedza, a czasami dominuje element wiedzy w połączeniu z pamięcią i całkowitym pominięciem emocji (tzw. „typ zimno-kalkulujący”). Pomimo dużej różnorodności wewnętrznych konfiguracji tych wzorów należy pamiętać, że są to wyłącznie konstrukcje idealnotypologiczne. Zadań socjologii w tym aspekcie można upatrywać w określeniu społecznych podstaw istnienia takich wzorów oraz społecznych skutków ich funkcjonowania (np. możliwe sposoby osiągania konsensusu między użytkownikami przestrzeni publicznej).

Trzecim założeniem konstrukcyjnym map kognitywnych jest negacja materialności przestrzeni poza rzeczywistością komunikacji. Jak pisze Michael Fleischer: „Nieistotne jest przy tym pytanie o to, jakimi te obiekty są [podkreślenie autora – przyp. P. L.], gdyż "być" może coś tylko wtedy, kiedy ma semantykę, znaczenia, a realność semantyki nie posiada” (Fleischer 2004, s. 7), zaś dodaje Niklas Luhmann: „Teza operatywnego konstruktywizmu nie prowadzi zatem do "utrąty świata", nie neguje istnienia realności. Ale zakłada świat nie jako przedmiot, lecz w sensie fenomenologii jako horyzont. Czyli jako coś, co jest nieosiągalne. Dlatego więc nie mamy innej możliwości, jak tylko konstruowanie realności oraz ewentualnie obserwowanie obserwatorów, jak oni konstruują realność” (Fleischer 2004, s. 9; por.: Hershenson 1998). Jest to najdalszy, z dotychczas omawianych sposobów „zanurzenia” się w rzeczywistość mentalną i zdystansowania się wobec rzeczywistości realnej.

Czwartym, fundamentalnym założeniem jest twierdzenie o tzw. „rzeczywistości” rzeczywistości jedynie w rzeczywistości transkomunikacyjnej

(w uproszczeniu – o obiektywnym istnieniu realnej rzeczywistości jedynie w rzeczywistości komunikacji). „Rzeczywistość” [...] obejmuje wszystkie formy subiektywnych lub intersubiektywnych zjawisk realności, oznacza zatem obszar kognitywny, konstruktywny i kolektywny, który opisać można – bez zaprzeczania "egzystencji życia" lub "człowieka" jako elementów, na które obiekty te mają wpływ i które współgenerują realność – za pomocą pojęcia "konstrukcji obiektów kulturowych". Równocześnie zakładam, że wynikające z tego procesu konstrukty posiadają elementy, cechy i właściwości, które nie są lub/i nie są bezpośrednio sprowadzalne do istniejących i oddziałujących ofert realności, na mocy założenia trzeciego” (Fleischer 2002, s. 244-245; por.: Redish 1999, s. 23-34).

Piątą cechą, odróżniającą mapy kognitywne od map ewaluacyjnych i poznawczych, jest założenie fikcji operatywnej, streszczając się w stwierdzeniu, iż „aktanci [podmioty poznające, uczestnicy komunikacji – przyp. P. L.] zakładają w danych sytuacjach, że inni aktanci w porównywalnych sytuacjach nadbudowują swoje decyzje na tych samych przesłankach i stosują się do założenia, że obserwowana przez nich rzeczywistość jest tą samą, którą ci inni obserwują z tym samym rezultatem, jak też że ci inni zakładają to samo w odniesieniu do nas” (Fleischer 2004, s. 14; por.: Goel 1995, s. 109-113). Założenie to dowodzi istnienia pewnego poziomu intersubiektywnej komunikowalności o kognitywnej recepcji przestrzeni miejskiej, ale tylko częściowo potwierdza logikę konstrukcji wzorów kognitywnych (stąd nie jest możliwe ich pełne, wyczerpujące poznanie i opisanie).

Mapy społeczne

Mapy społeczne są ostatnią i nastroczającą najmniej problemów eksplanacyjnych kategorią map stosowanych w naukach społecznych. To technika lokująca się na styku studiów z zakresu struktur społeczno-przestrzennych oraz studiów poświęconych percypowaniu i waloryzowaniu przestrzeni (por.: Kaltenberg-Kwiatkowska 2007), wywodząca się z geografii społecznej (a dokładniej z jej subdyscypliny – geografii społecznej miast), powszechnie dziś stosowana w socjologii i ekonomice miejskiej. To technika skupiająca się na warunkach życia mieszkańców miast, obrazie funkcjonalnym, demograficznym, gospodarczym i kulturowym miasta oraz ograniczająca zakres analiz do przestrzeni wewnątrzmięskiej (gdzie miasto jest konglomeratem dzielnic, wspólnot, osiedli etc.) lub sieci systemu osadniczego, gdzie miasto traktowane jest jako całość przestrzenna, podobnie jak w pracach chicagowskiej szkoły ekologicznej (Węclawowicz 2007, s. 53-59, Hamm 1990, Jałowiecki 2000, Jaroszevska-Brudnicka 2004, s. 21-27). Mapy społeczne

służą powiązaniu tych obiektywnych właściwości „zapisanych w przestrzeni miasta z wartościami przypisanymi przez mieszkańców poszczególnym częściom miasta” (Węclawowicz 2007, s. 28), nawiązują w tym względzie do omawianych wcześniej map ewaluatywnych. Akcentują rolę czynników ekonomicznych, formy przestrzennej miasta, morfologii miejskości oraz wysokiego stopnia determinizmu geograficznego.

Socjologia często sięga po technikę map społecznych i używa jej jako źródła informacji oraz prezentacji zagregowanych danych społeczno-demograficznych z zakresu: terytorialnego rozmieszczenia struktury ludności na obszarze miasta pod względem wieku, wykształcenia, wykonywanego zawodu, stanu materialnego (Węclawowicz 2007, s. 132-133, 148; Załęcki 2003, Jaroszevska-Brudnicka 2004, Pluta 2006), śledzenia dynamiki zmian ludnościowych i funkcjonalnych przestrzeni miejskiej (Czepczyński i Sagan 2004) czy badań kapitału społecznego (Skiba 2006, Frykowski 2007). Mapy społeczne pojawiają się także w badaniach poświęconych tożsamości społecznej w kontekście miasta (Piotrowski 1994, Cichocki i Podemski 1999, Baranowski i Dymnicka 2005, Madurowicz 2007). Jest to obrazowanie zróżnicowania społecznego w sposób zbliżony do wykorzystywanego w ekonomice miejskiej (Bury et al. 1993), gospodarce przestrzennej (Domański 2002) i geografii gospodarczej (Domański 1998, Barnes 2001). W aspektach szczegółowych, dowodzi tego sięganie po diagnozowanie poziomu uprzemysłowienia różnych obszarów, koncentracji gospodarczej, ubóstwa czy obrazowanie pozycji społeczno-ekonomicznej różnych warstw społeczeństwa.

„Nowa geografia społeczna miast” kładzie nacisk na powiązanie, przy użyciu map społecznych, form przestrzennych, kontekstów społecznych i historycznych towarzyszących procesom urbanizacji; następuje także powolny zwrot w stronę semiotyki przestrzeni i psychospołecznych interpretacji procesów urbanizacyjnych (Przeclawski 1966, Hamm 1990, Szolginia 1980, Jałowicki 1999).

Mapy w socjologii – deficyt obecności?

Mapy pojawiają się w socjologii dość często – przy badaniach preferencji, przy skalowaniu postaw, ale także w wielu innych, tematycznie odmiennych projektach badawczych, w których istotną rolę pełni wizualizacja odpowiedzi badanych z zachowaniem podziału terytorialnego lub identyfikacja pochodzenia respondenta poprzez wskazanie, przez niego samego, określonego obszaru na mapie. Mapa bywa również narzędziem pomocniczym w wielu projektach, badających wzajemne wpływy „społeczność

miejska-przestrzeń miejska”, w „warsztatach kreatywnych” i określaniu poziomu partycypacji społeczności miejskich we współtworzeniu planów zagospodarowania przestrzennego. W ten sposób zbliżamy się do socjologii inicjującej i pilotującej zmiany społeczne (bo zmieniamy warunki życia społeczności). Brak jest natomiast badań poświęconych diagnozowaniu poziomu kompetencji posługiwania się mapą mentalną i realną (socio-spatial competence), sprowadzającej się nie do „czytania mapy”, ale umiejętności konstruowania swojego świata w odniesieniu do niej. To umiejętność percypowania wyglądu otoczenia („jeśli tam pójde, z pewnością zastanę taki widok”), dróg dojścia, sposobów obrazowania transformacji rzeczywistego otoczenia na mapie („jeśli zburzą to, co teraz widzę, to teren ten zostanie oznaczony na mapie w inny sposób”) oraz „kompresowania” rzeczywistych przestrzeni i układów architektoniczno-przestrzennych do poziomu obrazowania mapowego (tzn. gdy nie wiemy, w jakiej części miasta się znajdujemy, ale dostrzegamy wokół siebie dużo obiektów, to, dysponując mapą, rozpoczynamy lokalizowanie swojego położenia na niej poprzez poszukiwanie dużej ilości oznaczeń w bliskim sąsiedztwie).

Nasuwa się stwierdzenie, że socjolog musi umieć korzystać z mapy tak, jak z treści wywiadów, zapisów obserwacji, video nagrania fokusa czy materiałów zastanych. Z takim ujęciem tematu spotykamy się dość często w studiach poświęconych opisywaniu trendów i tendencji zmian w mieście: suburbanizacji (Borowik 2007), gentryfikacji, urban sprawl (Axhausen 2000), tworzenia „nowych przestrzeni” w mieście (Miszeńska 2006, Srinivasan 2002) czy inicjowania procesów rewitalizacyjnych (Brzosko-Sermak 2006). Zupełnie inaczej wygląda jednak sytuacja w przypadku badań prowadzonych na pograniczu socjologii i ekonomiki miast (Liszewski 1995, s. 36 i 43, Coudroy de Lille i Cudny 2006, s. 83, 86 i 88, Jakóbczyk-Gryszkiewicz 2006, s. 96-97), poświęconych rozwojowi szkolnictwa wyższego (Wolaniuk 2006, s. 106 i 108) czy też ekspansji przestrzennej (Mikuła i Ewertowski 2006), w których socjologia i jej aparat narzędziowy wyraźnie tracą swój potencjał, ustępując miejsca powtarzaniu twierdzeń wykoncypowanych w obszarze innych dyscyplin, np. w geografii społecznej. Unikatowe i inspirujące wykorzystania mapy w obszarze socjologii (por.: Kinal 2007) pozostają nadal rzadkością.

Aspekt perceptywno-waloryzacyjny

We wszystkich dotychczas przedstawionych typach map pojawia się aspekt perceptywno-waloryzacyjny przestrzeni miejskiej, choć nie zawsze w tej samej roli, nie na tym samym poziomie sprecyzowania, niejednokrotnie nie

zaopatrzonego w zadowalającą podbudowę teoretyczną (Michałowska 1994). Często sprowadza się to do sugerującego jego obecność podtytułu, w formule: „[tu nazwa miasta] w oczach/oczami/w opinii mieszkańców”¹⁵. Konstrukcja „nowych map miasta” wymaga jednak precyzyjniejszego potraktowania zagadnień percepcji i waloryzacji – w tym celu sięgamy do nurtu badań preferencyjnych w socjologii (m. in. Jałowiecki 1978, 1988, Kowalczyk 1992, Praweńska-Skrzypek 1992, Nawrocki 2005) oraz rozwiązań wypracowanych przez jego kontynuatorów.

Marek S. Szczepański dowodzi, że ciągle porównywanie miejsc prowadzi do wykształcenia się stereotypów przestrzennych będących „zbitkami cech urbanistycznych, architektonicznych, ekologicznych i społecznych”, powstającymi „zazwyczaj – choć nie zawsze – w korespondencji z rzeczywistymi cechami przestrzeni, często jednak je fałszują i mitologizują”, i korespondującymi „w pierwszej kolejności ze statusem i pozycją, jakie zajmuje konkretne miejsce w świadomości mieszkańców miasta”. Tym samym, mentalne miasto, podobnie jak i rzutowane na nie waloryzacje, powstające w kontakcie z realną przestrzenią, są produktami świadomości społecznej oraz wypadkową wzajemnego oddziaływania zbiorowości miejskiej i infrastruktury urbanistyczno-architektonicznej – jednak nie bezpośrednio, lecz z zachowaniem określonych proporcji wzajemności, przewagi i fluktuacji wpływów (Szczepański et al. 2006, s. 11-12). Próbując oddać wielowymiarowość tej konstrukcji konieczne staje się wykorzystanie metod ilościowych i jakościowych oraz dokonanie rekonstrukcji samej materii stosowanych map. Zabieg taki został wykonany w badaniach, m.in. Katarzyny Kuzko i Janiny Szczepańskiej (Kuzko i Szczepańska 2008), gdzie mapy ewaluatywne (przygotowane przez Pracownię Badań Środowiskowych UW) określające preferencje, miejsca znaczące i percepcję zmian/transformacji przestrzeni miejskiej, zostały zwaloryzowane pod kątem: dostrzegalności zmian (szybko/wolno/w ogóle), stosunku do zmian (poparcie/sprzeciw), poczucia bezpieczeństwa (większe/mniejsze), obecności obcych/nowych mieszkańców (więcej/mniej) i rozbudowy przestrzennej (polepszająca/pogarszająca funkcjonowanie). Łączenie metod, a także zmiennych społecznych i przestrzennych, pojawia się w również w badaniach poświęconych hierarchizowaniu walorów różnych przestrzeni w mieście (Mysiek 2007), miast jako całości (Wallis 1965) oraz przy identyfikowa-

¹⁵Celowo pomijam formułę „miasto w świadomości”, ponieważ „ma [to wyrażenie – przyp. P. L.] na gruncie socjologii podwójne znaczenie: pierwsze – metafory lub skrótu myślowego i drugie – oznaczające jednostkowe lub zbiorowe treści myślowe, powstające w wyniku relacji do określonego przedmiotu, jakim jest w tym wypadku miasto” (Majer 2005, s. 64).

niu miejsc charakterystycznych dla danych przestrzeni w mieście (Bierwiaczonka 2007).

Kolejnym, ważnym elementem w badaniu aspektu percepcyjno-waloryzacyjnego jest określenie kategorii stosunku względem przestrzeni (zazwyczaj dychotomicznych). Pojawiają się one najczęściej przy skalowaniu własności przestrzeni z zastosowaniem techniki dyferencjału semantycznego, a ich rozrzut tematyczny jest ogromny. Dla przykładu, w badaniach przestrzeni kampusu Morasko (Poznań) odwołano się do takich kategorii, jak np. „zwarta/rozproszona”, „zielone otoczenie/kamienna pustynia”, „czysta/brudna”, połączonych z oceną z punktu widzenia pięciu kategorii ładu przestrzennego: urbanistyczno-architektonicznego, funkcjonalnego, estetycznego, społecznego i ekologicznego (Dolata i Konecka-Szydłowska 2006, s. 125-127). W badaniach miast Polski Środkowej posłużono się ośmioma dychotomicznymi kategoriami względem ośmiu miast w perspektywie porównawczej (Mordwa 2003, s. 89-94 i 146-148), takimi jak: „wielkomięjska/prowincjonalna” lub „nowoczesna/zacofana”, a w badaniach mentalnych wyobrażeń Warszawy – aż 20 zdychotomizowanymi kategoriami (Dudek-Mańkowska 2007, s. 273), wśród których znalazły się, m. in. „obce/znane”, „monotonne/urozmaicone”, „zatłoczone/przestronne” czy „zwykajne/niezwykłe”. Ostatnie przywołane badania (tamże, s. 274-275) zwracają także uwagę na kognitywne aspekty kształtujące wizerunek miasta (do których odwołujemy się w „nowych mapach miasta”). Natomiast wszystkie badania posługujące się techniką dyferencjału semantycznego akcentują metaforyczność stosowanych kategorii (mającą ułatwić generowanie poznawczych skojarzeń przestrzennych), której doskonałym rozwinięciem są badania M. Madurowicza (Madurowicz 2007, s. 176-180). Zastosował on kategorie identyfikujące miasto jako całość, w odpowiedzi na pytanie: „Jakim miastem jest Warszawa?”. Znalazły się wśród nich następujące określenia: „brudne”, „legenda”, „tragiczne”, „feniks”, „przeszarżałe”, „cmentarz”, „moloach”, „makiet”, „zinternacjonalizowane”, „nierządnica”, „przyjazne”, „nowoczesne”, „zamknięte”, „czyste”, „zachodnie”, „fantom” i „dziewica”. Ostatnim uzupełnieniem – istotnym z punktu widzenia społecznej rekonstrukcji podstaw percypowania i waloryzowania miasta – są odniesienia do kategorii opisu przestrzeni wskazane przez samych badanych (tzw. „najczęściej używane pojęcia” przy opisywaniu przestrzeni danego miasta). Pojawiają się one np. w badaniach Stanisława Mordwy nad symbolicznym wizerunkiem miast Polski Środkowej (Mordwa 2003, s. 110-120). Do wszystkich tych zagadnień odwołamy się ponownie, podsumowując propozycję stworzenia „nowych map miasta”.

„Nowe mapy miasta”¹⁶

Propozycja nowej formy mapowania dla socjologii miasta i socjologii przestrzeni zawiera się w dwóch etapach (ilościowym i jakościowym), w trakcie których zostają zagregowane i przeskalowane wielowymiarowo twierdzenia opisujące stosunek badanych do przestrzeni miejskiej (uzyskujemy zatem rozkład preferencji przestrzennych mieszkańców danego miasta) oraz odtworzone poznawcze schematy konstruowania granic miast mentalnych w odniesieniu do przestrzeni realnej. Etap jakościowy pozwala na zanalizowanie świadomościowych i społecznych podstaw rozgraniczeń dokonywanych między recepcją miasta realnego a konfigurowaniem miasta mentalnego (tzn. na określenie sposobu wytyczania i przebiegania granic między przestrzenią realną a mentalną). Tym samym, uzyskujemy możliwość dostrzeżenia, na ile miasto jest społeczną i mentalną konstrukcją, a na ile fizycznym/materialnym ograniczeniem funkcjonowania jednostek oraz grup. Wychodząc od „realnej” podstawy podziału obszaru administracyjnego miasta na osiedla samorządowe dochodzimy do społecznej konstrukcji osiedli oraz „mentalnych” zasad ich konstruowania. To także ważny krok w kierunku stworzenia stricte socjologicznej (i uwzględniającej odniesienie architektoniczno-urbanistyczne) definicji miasta – a takiej do tej pory, poza szkicami Georga Simmla i Floriana Znanieckiego, nie ma¹⁷ (Simmel 2005, Znaniecki 1938, 1991; Sztalt 2007, Jędrzejczyk 2004b). Opierając się na założeniach opisu aspektu percepcyjno-waloryzacyjnego (o których była mowa wcześniej) możemy teraz przejść do samej konstrukcji „nowych map miasta”.

„Nowe mapy miasta” nawiązują do tradycji humanistycznych badań miasta (Jędrzejczyk 2004b) oraz ekologizmu chicagowskiego. Są zatem tech-

¹⁶Nazwa pochodzi z projektu badawczego „Społeczna mapa miasta w perspektywie obszarów granicznych”, stworzonego i realizowanego przez studentów oraz doktorantów socjologii z Zielonej Góry, Poznania, Wrocławia i Bielska-Białej począwszy od kwietnia 2007 r. Jednym z celów tego projektu (poza konstruowaniem „nowych map miasta”) jest zaproponowanie nowej, interdyscyplinarnej optyki badania miasta i fenomenu miejskości.

¹⁷„Podanie aktualnie obowiązującej, jednolitej definicji miasta jest praktycznie raczej niemożliwe. Nawet w ramach poszczególnych dyscyplin naukowych nie ma na nią powszechnej zgody” (Węclawowicz 2007, s. 77; por.: Wallis 1967, s. 135). Celowo nie przywołuję tu także „Miasta w świadomości jego obywateli” F. Znanieckiego (1931 r.) jako a-przestrzennych opisów zbiorowości mieszkańców [...] Znanieckiego stosunek do miasta jako całości, to więź emocjonalna i „poczucie, jakie obowiązki i powinności... członkowie mają względem grupy miejskiej i grupa ma względem nich”. Natomiast dopiero tegoż autora, opublikowane siedem lat później *Socjologiczne podstawy ekologii ludzkiej* (1938), dają ten wykład sposobu traktowania przestrzeni – z uwzględnieniem współczynnika humanistycznego (Kaltenberg-Kwiatkowska 2007, s. 32-33).

niką dialektycznego, urbanistycznego charakteryzowania miasta w kategoriach „pól”, „arealów”, „miejsc”, „obiektów” i „granic” (Park i Burgess 1921, Park et al. 1925, Park 1936, Perry 1925, Zorbaugh 1925, Czekaj i Wódz 2002) oraz traktowania przestrzeni ze współczynnikiem humanistycznym (Znaniecki 1938, 1971, 1987, 1988, 1991; Sitek 2002). Jak stwierdza Krzysztof Czekaj: „Szkoly te mają ze sobą wiele wspólnego, pomimo tak ostrego ich rozdzielenia przez samego 'ojca założyciela polskiej socjologii akademickiej', czyli Znanieckiego” (Czekaj 2005, s. 134; por.: Czekaj 2007, s. 358-379). Spoiwem między tymi dwoma tradycjami stała się neoeologiczna kategoria „gry o miasto” (łagodząca napięcie między antynaturalizmem i naturalizmem tych dwóch szkół), pozwalająca na synchroniczne i wzajemnie komplementarne rozwijanie refleksji poświęconej wpływowi przestrzenemu (spatial pressure) na zbiorowość i wpływowi społecznemu (social pressure) tejże zbiorowości na otoczenie, w którym funkcjonuje (Wirth 1938, Hawley 1950, Grochowski 1992, Jałowiecki 1992a). Przyjęta forma konstrukcyjna pozwala także na zaakcentowanie sprzężenia zwrotnego w komunikowaniu między środowiskiem społecznym a środowiskiem przestrzennym, w którym jedno jest warunkowane istnieniem drugiego (sytuacja jednostronnego wpływu przestrzeni na zachowania społeczności miejskiej lub społeczności na kształt przestrzeni, jest sytuacją wyłącznie hipotetyczną, gdyż nawet brak takiego realnego wpływu nie osłabia świadomościowego przekonania użytkowników o jego istnieniu – zarówno ze strony innych ludzi, jak i samej przestrzeni (por.: Hillis 1998). W każdym przypadku „mieszkańcy w tym samym stopniu tworzą miasto jak miasto kształtuje swoich mieszkańców” (Jałowiecki 1991, s. 63). Ważne w tym kontekście jest także „semiotyczne produkowanie przestrzeni”. Jeśli obszar zostanie w pewien określony sposób zwaloryzowany przez ludzi (na poziomie mapy mentalnej), to w ten sposób dochodzi do „stworzenia” nowej przestrzeni. Zdefiniowaniu ulegają miejsca, stanowiska aksjologiczne ustaleniu (Mercer 2002). Tak rodzą się „dobre” i „złe” dzielnice, miejsca „funkcjonalne” i nie, „przychylne” i „niegodne” zamieszkania czy zwiedzania etc. „Nowe mapy miasta” pozwalają nie tylko na ich zobrazowanie, ale również na zrekonstruowanie genezy ich powstawania w umysłach badanych.

Znaniecki stwierdził, że ludzie w doświadczeniu obcuja z „przestrzeniami jakościowo różnorodnymi, ograniczonymi, niepodzielnymi, zmiennymi, a przy tym dodatnio lub ujemnie ocenianymi” (Znaniecki 1938, s. 91; por.: Wallis 1999), wskazując na istotność aspektu percepcyjnego (różnorodność przestrzenna) i waloryzacyjnego („dodatnio lub ujemnie oceniane”). Co to oznacza? „Stwierdzamy teraz tylko formalną zewnętrzną rozległość doświadczenia, fakt, że wszelka treść ("datum") – przestrzenna lub nie – ilekroć

jest dana, jest dana "tu". Nie znaczy to, że dane doświadczenia są umiejscowione tu; jeśli w ogóle są zlokalizowane, znajdują się w pewnym miejscu określonym przez ich względne położenie przestrzenne wobec innych przedmiotów w obrębie pewnej części rzeczywistości, a wówczas zarówno to miejsce, jak i te inne przedmioty stanowią jedną złożoną daną doświadczenia, jedną przestrzennie uporządkowaną grupę. Nie znaczy to również, że pewne kopie, pewne "obrazy" przedmiotów są "tu", w moim umyśle, lub "tu", w moim mózgu – byłby to czysty nonsens. "Tu" jest punktem absolutnym rozciągłości, tak jak "teraz" jest momentem absolutnym trwania. Empiryczne "tu" jako ostateczna forma doświadczenia jest równie niezależne od jakiejkolwiek definicji przestrzeni, jak "teraz" – od jakiejkolwiek definicji czasu; nie pociąga ono również za sobą żadnego umiejscowienia ciała podmiotu doświadczającego w stosunku do innych danych ani nawet wyobrażenia zajmującego miejsce w przestrzeni ciała podmiotu. Przeciwnie, "tu" jest punktem, wokół którego dane doświadczenia są ześrodkowane, a zatem stanowi podstawowy warunek wszelkiej rozciągłości świata empirycznego. Nie jest ono jednak warunkiem dostatecznym porządku przestrzennego, ponieważ te tylko przedmioty ujmujemy jako przestrzennie umiejscowione w stosunku do "tu", które są przestrzennie umiejscowione względem szczególnego przedmiotu, zwanego moim ciałem – a może to, oczywiście, dotyczyć, tylko przedmiotów przestrzennych, to znaczy takich, w stosunku do których przestrzenność jest treścią doświadczenia" (Znaniński 1991, s. 514-515). Jałowiecki, przytaczając *Socjologiczne podstawy ekologii ludzkiej* Floriana Znanińskiego dookreśla to stwierdzenie: „ucieleśnia ona [przestrzeń – przyp. P. L.] i odzwierciedla nieprzestrzenne wartości o charakterze kulturowym, a więc symbolicznym" (Jałowiecki 1991, s. 51). Narzucające się tutaj podobieństwo z kognitywnym traktowaniem przestrzeni nie jest przypadkowe.

Zaproponowana definicja przestrzeni pozwala na przekroczenie ograniczeń naturalizmu ekologii społecznej. „To właśnie tylko ta naturalistyczna tendencja myślenia przeszkadza naukom humanistycznym i społecznym uświadomić sobie, że przestrzenność terytorium geograficznego zamieszkałego przez pewne indywidua nie może stanowić podstawy rozciągłości wartości kulturowych, jak są one dane, ponieważ sama ta przestrzenność jest możliwa, sama może być empirycznie dana tylko na podstawie pierwotnego, rozciągniętego charakteru, jaki świadome indywidua nadają światu swego doświadczenia, każde przez subiektywizację wokół swego osobistego tu przedmiotów [indywidualnego, mentalnego uformowania najbliższej przestrzeni – przyp. P. L.], które są również dane innym [podobieństwo względem założenia fikcji operatywnej w kognitywistyce –

przyp. P. L.], oraz przez ich obiektywizację ze swojego osobistego tu w rozmaitych systemach, w które inni także włączają te przedmioty ze swoich osobistych tu [tak powstaje przestrzeń jako kategoria intersubiektywnie komunikowalna przyp. – P. L.] (Znaniński 1991, s. 515). Przestrzeń fizyczna, „obiektywna”, realna istnieje zatem na tyle, na ile jest obecna w świadomości jej użytkowników i reprodukuje się także jako efekt ich współdziałania (i życia wspólnotowego), jako pochodzący od człowieka wytwór kulturowy. Nieobecność czynników społecznych dezintegruje kategorię przestrzeni¹⁸.

Od strony technicznej, „nowe mapy miasta” są formą połączenia mapy ewaluatywnej, społecznej oraz poznawczej (mentalnej) przestrzeni miejskiej, posiadającą swój punkt odniesienia w stosunku do elementów postawy/percepcji przestrzeni mieszkańców danego miasta (Nowakowska 1975, Marody 2000, Kawka 2004, Pilichowski 2004, Rokicka 2004). Pytania kwestionariuszowe są zatem uporządkowane według związku z aspektem behawioralnym, afektywnym i poznawczym. To statyczna mapa preferencji przestrzennych mieszkańców, wskazująca percypowane obszary problemowe i ewentualnie konfliktogenne (w rejonie „obszarów granicznych”), których szczegółowa analiza następuje w jakościowej fazie badania (skupienie na dynamice przestrzeni miejskiej wyrażonej w „używaniu” przestrzeni przez mieszkańców). „Nowa mapa miasta” ma stać się wyczerpującym opisem rozumienia przestrzeni przez mieszkańców miast oraz integralnym obrazem miasta: statycznym (układ preferencyjny) i dynamicznym (układ procesualny) oraz materialnym (układ przestrzenno-ekologiczny) i niematerialnym (układ humanistyczny). To dialektyczny układ warstwy demograficzno-społecznej i przestrzenno-urbanistycznej¹⁹.

Jednym z głównych problemów map poznawczych było sygnalizowane nadmierne rozszerzenie definicji „percepcji”, traktowanej jako „emblematyczne wyrażenie zależności między człowiekiem a jego otoczeniem” (Lisowski 2007, s. 24). Autor konkluduje: „Postrzeganie to tylko jeden z wielu składników procesu poznania obejmującego m.in. myślenie, wyobrażanie. Poz-

¹⁸ „Terytorium geograficzne z jego przestrzenną rozciągłością i ograniczeniem oraz z wszystkimi rzeczami przestrzennymi, jakie obejmuje [...] są empirycznie możliwe tylko w tej mierze, w jakiej są aktualnie dane i odtwarzane empirycznie przez wiele indywidualów razem z wszystkimi innymi przedmiotami historycznymi, z mitami i obyczajami, z językiem i instytucjami społecznymi, z urządzeniami technicznymi i formami ekonomicznymi, ze sztuką i ideałami naukowymi, jako części tego samego ogólnego świata rzeczywistości empirycznej” (Znaniński 1991, s. 615-616).

¹⁹ Nawiązujący do wielowymiarowej konstrukcji tożsamości mieszkańca miasta: czasoprzestrzennej, antropogeograficznej, kulturowej i świadomościowej (Madurowicz 2007) oraz dychotomicznych opozycji w rozumieniu miasta (rzecz-przedmiot kontra idea-wartość) wykorzystywanych przez współczesną geografię miast (Lisowski 2007, s. 20).

nanie bywa rozpatrywane oddzielnie od wartościowania. Czy nie należy zastąpić "percepcji" poznaniem i wartościowaniem? Poznanie jest czym innym niż poczucie, od którego już blisko do pojęcia "doświadczenie". "Doświadczenie" to całokształt procesu postrzegania rzeczywistości, ogół wiadomości zdobytych na podstawie obserwacji i przeżyć. Jednoznacznie szersze znaczenie niż "percepcja" ma koncepcja "postawy" (predyspozycje zachowań z elementem poznawczym, oceniającym i emocjonalnym)". Problem ten częściowo rozwiązuje konstrukcja map kognitywnych (opisanych wcześniej). Ulega on również dalszej redukcji w „nowych mapach miasta” (dzięki wielowymiarowemu skalowaniu postaw, o którym za chwilę), co łączy technikę mapowania kognitywnego i „nowych map miasta” z perspektywą psychologii środowiskowej i geografii humanistycznej (Gendźwiłł 2006, Kitchin 1994, Kitchin i Blades 2002, Bell et al. 2004).

„Nowe mapy miasta” opierają się na założeniu, że nie ma błędnych, „niezgodnych z rzeczywistością” wyobrażeń przestrzeni miejskiej – jak w mapach poznawczych – bo rzeczywistość jest konstruowana społecznie. Dla socjologa zatem – jeśli badany twierdzi, że „tak jest” to oznacza, że „taki jest” stan faktyczny. Nie mają znaczenia w takim układzie czynniki obiektywne, lecz świadomościowe formacje wyrażające stosunek danej grupy do miejsca, przestrzeni czy miasta jako całości. To obranie kierunku w stronę badania miasta jako jednostki zdeterytoralizowanej (oderwanej od konkretnej lokalizacji, gdyż wszystkie identyfikowane elementy przestrzeni realnej funkcjonują jako jedność wyłącznie na poziomie świadomości – w związku z czym, choć poszczególne elementy miasta są identyfikowane w przestrzeni realnej, to jako całość, miasto, istnieje tylko w wyobraźni), polimorficznej (stanowiącej dialektyczny układ pomiędzy aspektem realnym a mentalnym) i intersubiektywnej, a nie obiektywnej (jako formacji dyskursywnej – miasto jest takie, jak sposób w jakim się o nim myśli, w tym sensie miasto jest „pomyśliwane” [stwarzane] i „przemyśliwane” [przemierzane, używane])²⁰. Dlatego też Rob Kitchin dystansuje się od odwołań do mapy „klasycznej”, od kartograficznej reprezentacji, gdyż formacja wzorów poznawczych jest zupełnie odrębną jakością (Kitchin 1994). Jakość „nowych map miasta” streszcza się w powiązaniu stereotypów, wrażeń, odczuć, domniemań i doświadczeń na linii oddziaływania pomiędzy zbiorowością społeczną a formacją architektoniczno-urbanistyczną (stwarzaną przez tę zbiorowość). Nigdy bowiem nie jest tak, że obcujemy z przestrzenią miasta jako całością. Nigdy nie potrafimy w całości odwzorować wizualnego kształ-

²⁰ „[...] nie są oni [ludzie – przyp. P. L.] w mieście, lecz – jeśli się tak można wyrazić – miasto jest w sferze ich wspólnego doświadczenia. To właśnie oni je tworzą jako skomplikowaną strukturę społeczną i gospodarczą” (Jędrzejczyk 2004, s. 11).

tałtu, fizycznych właściwości (kubatury, głębokości, dystansu, rozpiętości) czy przestrzennego rozkładu zabudowy miejskiej. Równie nieprzejrzyste pozostają dla nas funkcjonalne aspekty „życia” miasta (organizacja sanitarna, komunikacyjna, mieszkaniowa, domestykalna itd.), jak i pełny zakres partycypacji w jego (miasta) stwarzaniu ze strony mieszkańców (stąd dzielimy ich na kategorie, grupy, zawody etc.; por.: Fleischer 2002, Hall i Hall 2001, Hall 2005). Zaletą „nowych map miasta” jest umożliwienie wglądu w to, co dotychczas identyfikowane było jako „błąd respondenta”, m.in. odmienna od stanu faktycznego percepcja dystansów, odległości, granic etc. (Gendźwiłł 2006, s. 100).

Ponadto, „nowe mapy miasta” wychodzą naprzeciw problemowi tzw. percepcji kartograficznej (Gendźwiłł 2006, s. 98), czyli wpływowi używania mapy na dostęp do faktycznego źródła wiedzy środowiskowej badanych (co jest znaczącym problemem, np. psychologii środowiskowej i badań psychokartograficznych). Stąd też mapa przy tworzeniu „nowych map miasta” jest jedynie narzędziem pomocniczym (badany może o nią poprosić przy udzielaniu odpowiedzi, ale nie jest mu ona wręczana od samego początku, wraz z rozpoczęciem zadawania pytań), odpowiedzialnym w głównej mierze za naszkicowanie behawioralnego aspektu stosunku do przestrzeni miejskiej oraz „wsparcie” dla wyobraźni badanych (gdy takowego potrzebują, aby zlokalizować swoje wyobrażenia w odniesieniu do realnej przestrzeni). Nie eliminuje to całkowicie zapośredniczającego wpływu mapy na kształt ewaluacji, waloryzacji i schematów poznawczych, ale jest jego dość znacznym ograniczeniem.

„Nowe mapy miasta” idą także krok dalej w stronę wyjaśniania przyczyn dialektycznego napięcia między stosunkiem do przestrzeni realnej a mentalnej, między procesami percepcji a ewaluacji. Już Peter Gould wykorzystywał „rangowanie dzielnic administracyjnych miasta od najmniej do najbardziej lubianej” (Gendźwiłł 2006, s. 98). Problem tej metody tkwi jednak w tym, że „badacz z łatwością zagreguje i porówna wyniki, nie dowie się jednak nic o tym, czy oceniający je w ogóle znają ani jak je delimitują (granice w ich wyobrażeniu nie muszą się pokrywać z granicami administracyjnymi). Wobec niedoskonałości metod, podnieść należy postulat ich integrowania – łączenia zadań otwartych z zamkniętymi oraz kartowania ewaluatywnego ze strukturalnym” (Gendźwiłł 2006, s. 98). W przypadku „nowych map miasta” zasada jest dość podobna, choć znacznemu rozszerzeniu uległo spektrum kategorii waloryzacyjnych oraz uczynienie rangowania elementem szerszej konstrukcji wielowymiarowego skalowania stosunku do przestrzeni miejskiej. Posłużenie się konglomeratem metod, zbiorczo identyfikowanym pod nazwą „skalowania wielowymi-

arowego” (Biela 1992, Nowak i Piechota 2000, Lissowski 2005), pozwoliło od strony metodologicznej na połączenie poszukiwań „ukrytego wymiaru” rozumienia przestrzeni miejskiej (czyli: zagregowanie opisów waloryzacyjnych wyrażających postawę względem danego fragmentu przestrzeni miejskiej) z relacyjną geometrią odległości (pozwalającą na stworzenie wielowymiarowych macierzy kategorii zbliżenia/oddalenia interesujących nas klas danych względem zdefiniowanych klas obiektów; por.: Green et al. 1989, Cox i Cox 2001, Borg i Groenen 2005)²¹. Opisana konstrukcja pozwala na „sondowanie przestrzeni systematyzacyjnej jako rekonstrukcji fragmentu przestrzeni psychologicznej na podstawie pomiaru odległości między próbka elementów tej przestrzeni” (Biela 1992, s. 29), co oznacza, że w sensie metodologicznym samo skalowanie wielowymiarowe można interpretować jako definicję operacyjną danej przestrzeni spostrzeniowej, preferencyjnej, semantycznej, skojarzeniowej itp. (tamże). Tym samym, możemy stworzyć mapę (jako wizualną, materialną reprezentację) miast mentalnych z zawierającymi się weń ewaluacjami, waloryzacjami, wspomnieniami, których istnienie jest warunkiem przyswajania przestrzeni realnej i jej reprodukcji jako posiadającej społecznie zdefiniowane układy znaczeń.

Zagregowane odpowiedzi respondentów (limitowane granicami osiedli samorządowych²²) stanowią z kolei punkt wyjścia do jakościowego etapu badania, w którym „nowa mapa miasta” nabiera pełnego kształtu, poprzez wyznaczenie mentalnych granic jednostek osiedli (badani sami ustalają, gdzie lokują się granice realnego osiedla identyfikowanego pod określoną nazwą). Dzięki temu następuje przełamanie granic przestrzeni realnej i odwzorowanie mapy mentalnej w oderwaniu od ograniczeń obiektywnych konstrukcji przestrzeni (choć z wcześniejszym, pomocniczym wykorzystaniem realnej jednostki osiedla samorządowego. W ten sposób dokonana zostaje synteza kartowania strukturalnego i ewaluatywnego oraz, w etapie jakości-

²¹Skalowanie wielowymiarowe opiera się na teorii danych C. H. Coombsa oraz teorii informacji C. E. Shannona – działu matematyki z pogranicza informatyki i statystyki. Metoda ta była wielokrotnie rozwijana i doskonalona w badaniach psychometrycznych (Wilczyński 1980, Rakoczy 1985). Jako że nie ma w tym tekście miejsca na precyzyjny i wyczerpujący opis samej metody, warto jedynie wspomnieć, że była wykorzystywana wielokrotnie w badaniach socjologicznych (Koseła i Utzig 1980, Marcińczak 2007), choć w innych konfiguracjach niż ta zaproponowana przy konstruowaniu „nowych map miasta”.

²²Co zbliża „nowe etapy miasta” w pierwszym etapie ich powstawania do map szkicowych K. Lyncha i subiektywnych map miasta S. Milgrama? Jak pokazują niektóre badania (por.: Turowski 1967, Zdulski 2001, s. 57), granice osiedli samorządowych mogą być kategorią silnie zinternalizowaną w umysłach badanych, będąc tym samym istotną kategorią przy rekonstruowaniu map mentalnych przestrzeni miejskiej (por.: Wallis 1967, s. 102-112, Skierska 2008).

ciowym, próba odwzorowania rozdzielnosci poznania przestrzennego²³).

Dodatkowym uzupełnieniem jest opracowanie „nowych map miasta” w oparciu o reprezentatywne (statystycznie lub typologicznie) próby użytkowników przestrzeni miejskiej (korygujące problem nadprezentacji lub niedoboru określonych podpopulacji).

„Nowe mapy miasta”, jako zwrócone w stronę diagnozowania aspektu perceptywno-waloryzacyjnego, łączą w sobie podejście ilościowe i jakościowe, realizują postulat rekonstruowania modeli map (opierają się na zapożyczaniu elementów, a nie całych schematów, rozwiązań czy technik) oraz operują specyficznymi kategoriami opisu przestrzeni miejskiej w postaci „haseł” (przymiotników opisujących przestrzeń miejską, pochodzących z praktyki życia codziennego i dyskursów mówienia o współczesnych miastach), rozwijanych i przedstawianych badanym w postaci kategorii opisowych (aby nie krępować wyobraźni badanych i nie zawężyć zbyt mocno skali możliwych skojarzeń, w przeciwieństwie do techniki stosowania określeń jednowyrazowych). Kategorie te często metaforyzują przestrzeń miejską (np. kategoria „bieda” reprezentowana przez opis „miejsca zamieszkiwane przez ludzi ledwo wiążących koniec z końcem”) w celu ułatwienia komunikacji z badanym i wyeliminowaniu wysokiego poziomu standaryzacji kwestionariusza (przeciwdziałanie znużeniu badanego). Nie wszystkie z nich są także kategoriami dychotomicznymi, aby nie wywołać efektu jednorodności świata, prowadzącego do schematyzacji odpowiedzi respondenta. Pozwala to na uzyskanie bilansu przeciwieństw, jak i ewaluacji, waloryzacji pośrednich (o niekoniecznie skrajnym usytuowaniu na skali) oraz wskazanie obszarów obojętnych i nieidentyfikowanych.

Pamiętać jednak należy, że „nowe mapy miasta” są tylko jedną z możliwości, specyficzną alternatywą dla dotychczasowych zastosowań, sposobem na odkrycie mapy w socjologii jako autonomicznego narzędzia tej dyscypliny

²³Rozdzielność przestrzenna poznania „nie jest jednorodna, w przeciwieństwie do rozdzielenności przestrzennej (i skali przestrzennej) badania. W badaniu preferencji przestrzennych prowadzonym w skali dużego miasta nie da się uwzględnić nie lubianego kwartału ulic, pojedynczego domu czy bramy” (Gendźwiłł 2006, s. 103). Mentalne oznaczenie granic i lokacji przestrzennej osiedli (w myśl zasady „to osiedle jest tam, gdzie twierdzą badani, niezależnie od danych obiektywnych”) pozwoli na uchwycenie wpływu „pojedynczych elementów przestrzeni” (np. sklep, pomnik, ławka, ulica, dom etc.) na ich konstruowanie, poznawcze rozgraniczanie i percypowanie napięcia waloryzacyjnego pomiędzy odmiennie scharakteryzowanymi obszarami. To właśnie te „drobne elementy” będą punktami orientacyjnymi („landmarkami”), wzdłuż których poprowadzone zostaną mentalne granice osiedli. To także odpowiedź na epistemologiczny problem geografii: czy mapowaniu ulega wiedza geograficzna próbująca być „wiedzą obiektywną” na temat świata czy też „wiedza obiektywna” sama w sobie, poddająca się geograficznej systematyzacji? (Saukko 1998, s. 265-269).

(w znaczeniu „mapy socjologicznej” posiadającej swój odrębny charakter w stosunku do innych nauk), będącej czymś więcej niż tylko zapożyczoną formą prezentowania skumulowanych danych. Jak każda technika badawcza, także i ta ma swoje słabe strony, wady i niedoskonałości. Namysł nad nimi oraz próba ich dynamicznego korygowania może jednak, zdaniem autora, w znaczącym stopniu wzmocnić pozycję socjologii miasta i przestrzeni na tle innych nauk, podejmujących temat miejskości i studiów nad miastem.

Zakończenie – integralne perspektywy badań

Na zakończenie (w kontekście dalszego rozwijania „nowych map miasta”) warto zastanowić się nad integralną teorią badań miejskości, wyrastającą z interdyscyplinarnej perspektywy badań nad fenomenem miasta (Hershberg 1978, Porter 1978), dotyczącą także problematyki uniwersalnych wzorów doświadczania/używania/przeżywania miasta. Wielu autorów stwierdza, że dziś, silniej niż kiedykolwiek, pojawia się potrzeba zaistnienia studium transdyscyplinarnego, a nie „multidyscyplinarnego modelu nauki, właściwego społeczeństwu przemysłowemu” (Lisowski 2007, s. 19). W tym kontekście powraca pytanie poświęcone „wiedzy o przestrzeni społecznej”. „Podobnie jak metody, również teorie mogą być zapożyczane z innych dyscyplin służąc do wyjaśniania innych badanych zjawisk. Istnieje także możliwość weryfikacji lub falsyfikacji teorii, jeżeli zostanie ona sprawdzona na gruncie odmiennej dyscypliny. I tak np. liczne teorie rozwoju społecznego, wypracowane przez pięć lub sześć dyscyplin, umożliwiły ich modyfikacje i sukcesywną eliminację błędnych wyjaśnień” (Jałowiecki 1992b, s. 200). To istotna, a zarazem podstawowa korzyść płynąca ze współpracy interdyscyplinarnej. Jakie wymogi muszą być jednak spełnione, aby taka współpraca okazała się możliwa w badaniach nad miastem? Z jednej strony, musiałaby pojawić się dążność do rezygnacji z „ignorancji dyscyplinarnej” (ignorowania, a wręcz negowania osiągnięć innych nauk; posługiwania się domysłami i potocznymi opiniami tam, gdzie nie sięga zakres naszej dyscypliny i gdzie nie decydujemy się na sięgnięcie do fachowej wiedzy kumulowanej na gruncie innej nauki) na rzecz rozwinięcia „racjonalnego eklektyzmu”, rozumianego jako wspólne definiowanie pól zainteresowań i wspólne konstruowanie narzędzi badawczych w zgodzie z przesłankami metodologicznymi, wynikającymi z aplikowanych stanowisk teoretycznych, aby nie doprowadzać do „selektywnego korzystania z ich [innych dyscyplin – przyp. P. L.] dorobku, prowadzącego do nadmiernych uproszczeń i nie przyczyniania się do postępu

na poziomie teoretycznym” – jak pisze Augustyn Bańka (Lisowski 2007, s. 26; por.: Jałowiecki i Szczepański 2006)²⁴.

Ewa Kaltenberg-Kwiatkowska kończy swój tekst następująco: „No właśnie – konwersatoria, o których wspomniałam [tzw. „Konwersatoria Wiedzy o Mieście” organizowane w Katedrze Geografii Miast i Turyzmu Uniwersytetu Łódzkiego; w dniach 2-3 kwietnia 2009r. odbędzie się już 22.ga edycja tego spotkania – przyp. P. L.], a których było już dziewiętnaście, i w toku których spotykają się geografowie i także socjologowie, nazywają się konwersatoriami w i e d z y o m i e ś c i e” [podkreślenie autorki, Kaltenberg-Kwiatkowska 2007, s. 42]. Zarówno geografia, socjologia, jak i kilka innych, przywoływanych w tym tekście dyscyplin, są (w pewnym zakresie) studiami poświęconymi „wiedzy o mieście”. I jako takie, powinny dążyć do przekraczania swoich granic – ergo: budowania i rozwijania kompleksowych perspektyw badania przestrzeni miejskiej, nie tracąc przy tym swojej odrębności i historycznie poświadczonej tożsamości.

²⁴W tym kontekście, także Maria Lewicka mówi o „psychologicznej psychologii środowiskowej” i „socjologicznej psychologii środowiskowej” (Lewicka 2008, s. 122), dodając: „taką interdyscyplinarną makro-dziedziną, która ma uznane miejsce wśród różnych dyscyplin w świecie (choć ciągle jeszcze nie w Polsce) są studia miejskie” (tamże, s. 120).

Literatura

- ARANA DE S. (2008), Ewaluatywna mapa śródmieścia Warszawy. Pomiar oceny emocjonalnej przestrzeni miejskiej przez mieszkańców za pomocą narzędzia fotograficznego, [w:] Człowiek w mieście: symbioza – adaptacja – konflikt, red. A. Gendźwiłł, K. Kuzko, M. Fuhrmann, T. Duda, Wyd. Dom Wydawniczy „Elipsa”, Warszawa.
- AXHAUSEN K. W. (2000), Geographies of somewhere: a review of urban literature, [w:] „Urban studies”, nr 10(37).
- BANERJEE T. (1985), Environmental design in the developing world: some thoughts on design education, [w:] „Journal of Planning Education and Research”, nr 1(5).
- BANERJEE T., SOUTHWORTH M. (1991), City Sense and City Design. Writings and Projects of Kevin Lynch, Wyd. The MIT Press, Cambridge- Massachusetts, Londyn-Anglia.
- BAŃKA A. (2002), Społeczna psychologia środowiskowa, Wyd. Naukowe „Scholar”, Warszawa.
- BARANOWSKI A., DYMNICKA M. (2005), Społeczna pamięć i tożsamość na przykładzie Gdańska, [w:] Przemiany miasta. Wokół socjologii Aleksandra Wallisa, red. B. Jałowiecki, A. Majer, M. S. Szczepański, Wyd. Naukowe „Scholar”, Warszawa.
- BARNES T. J. (2001), In the beginning was economic geography – a science studies approach to disciplinary history, [w:] „Progress in Human Geography”, nr 4(25).
- BELL P. A., GREENE TH. C., FISHER J. D., BAUM A. (2004), Psychologia środowiskowa, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- BENNARDO G. (2002), Map drawing in Tonga, Polynesia: accessing mental representations of space, [w:] „Field Methods” , nr 4(14).
- BIELA A. (1992), Skalowanie wielowymiarowe jako metoda badań naukowych, Wyd. Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin.
- BIERWIACZONEK K., (2007), Przestrzenie znaczące i puste. Percepcja przestrzeni miejskiej Będzina, Cieszyna, Mikołowa i Żywca, [w:] Socjologia miasta. Nowe dziedziny badań, red. A. Majer, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- BORG I., GROENEN P. J. F. (2005), Modern Multidimensional Scaling. Theory and Applications. Second Edition, Wyd. Springer, Nowy Jork.

- BOROWIK I. (2007), Kierunki przemian współczesnego miasta – suburbanizacja oraz humanizacja blokowisk, [w:] *Współczesna socjologia miasta. Wielość oglądów i kierunków badawczych dyscypliny*, red. I. Borowik i K. Sztalt, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- BRZOSKO-SERMAK A. (2006), Program rewitalizacji przestrzeni miejskiej w Olstynie, [w:] *XIX Konwersatorium wiedzy o mieście: Nowe przestrzenie w mieście, ich organizacja i funkcje*, red. I. Jażdżewska, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- BURY P., MARKOWSKI T., REGULSKI J. (1993), *Podstawy ekonomiki miasta*, Wyd. Fundacja Rozwoju Przedsiębiorczości, Łódź.
- CERTEAU DE M. (1988), *The practice of everyday life*, Wyd. University of California Press, Berkeley-Los Angeles-Londyn.
- CHEN CH., HÄRDLE W., UNWIN A. (2008), *Handbook of Data Visualization*, Wyd. Springer-Verlag, Berlin-Heidelberg.
- CHERMACK T. J. (2003), Mental models in decision making and implications for human resource development, [w:] „*Advances in Developing Human Resources*”, nr 5.
- CICHOCKI R. (2005), *Wskaźniki jakości życia mieszkańców Poznania. Tom 1 – Studia nad jakością życia*, Wyd. Naukowe UAM, Poznań.
- CICHOCKI R., PODEMSKI K. (1998), *Życie w Poznaniu 1997. Poznaniacy o swoim mieście*, Wyd. Ankieter, Poznań.
- CICHOCKI R., PODEMSKI K. (1999), *Miasto w świadomości swoich mieszkańców*, Wyd. Fundacji Humaniora, Poznań.
- CICHOCKI R., PODEMSKI K. (2002), *Życie w Poznaniu 2001. Miasto – Mieszkańcy – Instytucje*, Wyd. Fundacji Humaniora, Poznań.
- COUDROYDE LILLE L., CUDNY W. (2006), Specjalne strefy ekonomiczne, wolne strefy miejskie: nowe przestrzenie w mieście?, [w:] *XIX Konwersatorium wiedzy o mieście: Nowe przestrzenie w mieście, ich organizacja i funkcje*, red. I. Jażdżewska, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- COX T. F., COX M. A. (2001), *Multidimensional Scaling. Second Edition*, Wyd. Chapman & Hall/CRC, Boca Raton-Londyn-Nowy Jork-Waszyngton.
- CZEKAJ K. (2005), Aleksander Wallis. O szkole chicagowskiej i socjologii poznańskiej, czyli krótka rozprawa o Parku, Burgessie i Znanieckim, [w:] *Przemiany miasta. Wokół socjologii Aleksandra Wallisa*, red. B. Jałowiecki, A. Majer, M. S. Szczepański, Wyd. Naukowe „Scholar”, Warszawa.

- CZEKAJ K. (2007), Socjologia szkoły chicagowskiej i jej recepcja w Polsce, Wyd. Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa im. W. Korfanteo, Katowice.
- CZEKAJ K., WÓDZ K. (2002), Szkoła chicagowska, [w:] Encyklopedia Socjologii, praca zbiorowa, tom 4 (S-Ż), Wyd. Oficyna Naukowa, Warszawa.
- CZEPczyński M., SAGAN I. (2004), Przestrzeń społeczna Gdańska dwudziestego wieku, [w:] Humanistyczne oblicze miast, red. D. Jędrzejczyk, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- DOLATA M., KONECKA-SZYDŁOWSKA B. (2006), Kampus Morasko – nowa przestrzeń w strefie peryferyjnej Poznania, [w:] XIX Konwersatorium wiedzy o mieście: Nowe przestrzenie w mieście, ich organizacja i funkcje, red. I. Jażdżewska, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- DOMAŃSKI R. (1998), Zasady geografii społeczno-ekonomicznej, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa-Poznań.
- DOMAŃSKI R. (2002), Gospodarka przestrzenna, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- DUDEK-MAŃKOWSKA S. (2007), Wizerunek Warszawy w świadomości mieszkańców, [w:] Percepcja współczesnej przestrzeni miejskiej, red. M. Madurowicz, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- DZIEWOŃSKI K. (1982), Nowe kierunki badawcze w polskiej geografii miast, [w:] Miasto jako przedmiot badań naukowych – refleksje po 10 latach, red. B. Jałowicki, Wyd. Śląski Instytut Naukowy, Katowice.
- EYLES J. D., SMITH D. M. (1978), Social Geography, [w:] „American Behavioral Scientist”, nr 1(22).
- FLEISCHER M. (2002), Kulturowa reprezentacja przestrzeni jako zjawisko konstruktywistyczne (na przykładzie „odległości”), [w:] Konstrukcja rzeczywistości, red. M. Fleischer, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- FLEISCHER M. (2004), Kognitywny wizerunek Wrocławia, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- FOLAND A. (2006), Psychokartografia – metoda badania przestrzeni miejskiej, [w:] Dynamika przestrzeni miejskiej, praca zbiorowa, Wyd. Poznańskie, Poznań-Warszawa.
- FRYKOWSKI M. (2007), Zasoby i struktura kapitału społecznego mieszkańców Łodzi, [w:] Socjologia miasta. Nowe dziedziny badań, red. A. Majer, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- GENDŹWILL A. (2006), Geograficzne badania map poznawczych przestrzeni miejskiej, [w:] Dynamika przestrzeni miejskiej, praca zbiorowa, Wyd. Poznańskie, Poznań-Warszawa.

- GENDŹWIŁŁ A. (2008), Poznanie miasta, pamiętanie miasta, [w:] Człowiek w mieście: symbioza – adaptacja – konflikt, red. A. Gendźwiłł, K. Kuzko, M. Fuhrmann, T. Duda, Wyd. Dom Wydawniczy „Elipsa”, Warszawa.
- GILLAM B. (1995), The perception of spatial layout from static optical information, [w:] Handbook of Perception and Cognition – Volume 5: Perception of Space and Motion, red. W. Epstein, S. Rogers, Wyd. Academic Press, San Diego.
- GOEL V. (1995), Sketches of Thought, Wyd. MIT Press, Cambridge.
- GOULD P., (1986), Mental maps, Wyd. Allen & Unwin, Boston.
- GREEN P. E., CARMONE JR. F. J., SMITH, S. M. (1989), Multidimensional Scaling. Concepts and Applications, Wyd. Allyn & Bacon, Boston-Londyn-Sydney-Toronto.
- GROCHOWSKI M. (1992), Gra o miasto – gra przegrana? [w:] Gra o miasto, red. B. Jałowiecki, Wyd. Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, Warszawa.
- GROEGER L. (2004), Waloryzacja przestrzeni mieszkaniowej w opiniach klientów łódzkich biur obrotu nieruchomościami, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- HAFNER V. V. (2005), Cognitive maps in rats and robots, [w:] „Adaptive Behavior”, nr 2(13).
- HALL E. T. (2005), Ukryty wymiar, Wyd. Literackie „Muza S.A.”, Warszawa.
- HALL M. R., HALL E. T. (2001), Czwarty wymiar w architekturze. Studium o wpływie budynku na zachowanie człowieka, Wyd. Literackie „Muza S.A.”, Warszawa.
- HAMM B. (1990), Wprowadzenie do socjologii osadnictwa, Wyd. Książka i Wiedza, Warszawa.
- HAUZIŃSKI A., BAŃKA A. (2002), Regiony mentalne w mapach poznawczych środowiska zamieszkania, [w:] „Czasopismo Psychologiczne”, nr 2.
- HAUZIŃSKI A., BAŃKA A., (2003), Percepcja bezpieczeństwa rodowiskowego w przestrzeni zurbanizowanej zagrożonej przestępczością, [w:] Zachowanie, Środowisko, Architektura (2): Forma i przestrzeń w świadomości użytkowników i projektantów, red. A. Bańka, Wyd. Stowarzyszenie Psychologia i Architektura, Poznań.
- HAWLEY A. H. (1950), Human Ecology. A theory of community structure, Wyd. Ronald Press Company, Nowy Jork.

- HERSHBERG T. (1978), The new urban history: toward an interdisciplinary history of the city, [w:] „Journal of Urban History”, nr 1(5).
- HERSHENSON M. (1998), Visual space perception, Wyd. MIT Press, Cambridge.
- HERZOG T. R., KAPLAN S., KAPLAN R. (1982), The prediction of preference for unfamiliar urban places, [w:] „Population and Environment”, nr 5.
- HILLIS K. (1998), On the margins: the invisibility of communications in geography, [w:] „Progress in Human Geography”, nr 4(22).
- HOŁYST B. (1995), Wpływ przestępczości na jakość życia w dużych miastach, [w:] Wielkie miasto: czynniki integrujące i dezintegrujące. Łódź, 17-19 maja 1994 r., tom 1, red. D. Bieńkowska, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- ITTELSON W. H. (1978), Environmental perception and urban experience, [w:] „Environment and Behavior”, nr 10.
- JAKÓBCZYK-GRYSZKIEWICZ J. (2006), Powstawanie nowych terenów przemysłowych w Łodzi dawniej i dziś: współczesna rola specjalnych stref ekonomicznych, [w:] XIX Konwersatorium wiedzy o mieście: Nowe przestrzenie w mieście, ich organizacja i funkcje, red. I. Jażdżewska, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- JAŁOWIECKI B. (1971), Wspólne płaszczyzny badań różnych dyscyplin nad miastem, [w:] Miasto jako przedmiot badań naukowych, red. B. Jałowiecki, Wyd. Śląski Instytut Naukowy, Katowice.
- JAŁOWIECKI B. (1978), Społeczne zasady funkcjonowania miasta, Wyd. Akademia Ekonomiczna im. Karola Adamieckiego, Katowice.
- JAŁOWIECKI B. (1985), Przestrzeń jako pamięć, [w:] „Studia Socjologiczne”, nr 2(97).
- JAŁOWIECKI B. (1988), Społeczne wytwarzanie przestrzeni, Wyd. Książka i Wiedza, Warszawa.
- JAŁOWIECKI B. (1991), Znaczenie przestrzeni, [w:] „Studia Socjologiczne”, nr 1-2(120-121).
- JAŁOWIECKI B. (1992a), Gra o miasto w sytuacji transformacji ustroju, [w:] Gra o miasto, red. B. Jałowiecki, Wyd. Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, Warszawa.
- JAŁOWIECKI B. (1992b), Innowacje w naukach społecznych, [w:] „Studia Socjologiczne”, nr 3-4(126-127).
- JAŁOWIECKI B. (1999), Metropolitalne pejzaże, [w:] Metropolie, red. B. Jałowiecki, Wyd. Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Białymstoku, Białystok.

- JĄLOWIECKI B. (2000), Przestrzeń społeczna, [w:] Encyklopedia Socjologii, tom 3 (O-R), praca zbiorowa, Wyd. Oficyna Naukowa, Warszawa.
- JĄLOWIECKI B., SZCZEPAŃSKI M. S. (2006), Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej, Wyd. Naukowe „Scholar”, Warszawa.
- JAROSZEWSKA-BRUDNICKA R. (2004), Zróżnicowanie przestrzeni społecznej Torunia, Wyd. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- JĘDRZEJCZYK D. (2004a), Geografia humanistyczna miasta, Wyd. Akademickie „Dialog”, Warszawa.
- JĘDRZEJCZYK D. (2004b), Geografia miasta jako nauka humanistyczna, [w:] Humanistyczne oblicze miasta, red. D. Jędrzejczyk, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- KACZMAREK J. (2002), Poznań w fotografii i świadomości mieszkańców, [w:] „Przegląd Zachodni”, nr 3.
- KACZMAREK J., ŚLEBIODA I. (2004), Badania socjowizualne z wykorzystaniem fotografii (na przykładzie projektu badawczego „Poznań w fotografii i świadomości swoich mieszkańców”), [w:] Antropologia wobec fotografii i filmu, red. G. Pełczyński, R. Vorbrich, Wyd. Biblioteka Telgte, Poznań.
- KALTENBERG-KWIATKOWSKA E. (2007), Socjologia i geografia w Polsce wobec przestrzeni społecznej – od odrębności podejść ku wspólnocie pól i metod badań, [w:] Percepcja współczesnej przestrzeni miejskiej, red. M. Madurowicz, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- KAPLAN S., KAPLAN R. (1982), Cognition and environment: functioning in an uncertain world, Wyd. Praeger, Nowy Jork.
- KAWKA Z. (2004), Postawy wobec środowiska naturalnego – komponent emocjonalno-oceniający, [w:] Postawy mieszkańców gmin polskich wobec środowiska naturalnego, red. E. Rokicka, P. Starosta, Wyd. Uniwersytet Łódzki, Łódź.
- KINAL A. (2007), Socjometria w socjologii miasta – próba zastosowania (na przykładzie relacji między miastami wojewódzkimi), [w:] Współczesna socjologia miasta. Wielość ogłędów i kierunków badawczych dyscypliny, red. I. Borowik i K. Sztalt, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- KITCHIN R. (1994), Cognitive maps: what are they and why study them?, [w:] „Journal of Environmental Psychology”, nr 14.
- KITCHIN R., BLADES M. (2002), The cognition of geographic space, Wyd. L.B. Tauris Publishers, Londyn-Nowy Jork.

- KOŚCIELA K., UTZIG K. (1980), Skalowanie wielowymiarowe – zastosowania uprównione i nieuprównione, [w:] „Studia Socjologiczne”, nr 2(77).
- KOWALCZYK A. (1992), Percepcja środowiska miejskiego przez dzieci (na przykładzie Warszawy), [w:] Percepcja i waloryzacja środowiska naturalnego i antropogenicznego, red. B. Jałowiecki, H. Libura, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- KOWALEWSKI M., KOŁODZIEJCZAK S. (2008), Metody jakościowe w badaniach przestrzeni społecznej Szczecina: analiza fotograficzna i mapy ewaluatywne, [w:] Nowa przestrzeń społeczna w badaniach socjologicznych, red. Z. Rykiel, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- KUZKO K., SZCZEPAŃSKA J. (2008), Miasto, które się staje. „Nowe w starym, stare na nowo” – nowa jakość czy konflikt przeciwieństw? Wyniki badań środowiskowych na warszawskiej Pradze, [w:] Człowiek w mieście: symbioza – adaptacja – konflikt, red. A. Gendźwiłł, K. Kuzko, M. Fuhrmann, T. Duda, Wyd. Dom Wydawniczy „Elipsa”, Warszawa.
- LANCEY DE C. (2007), Emotion and cognition: a new map of the terrain, [w:] Studies in Brain and Mind – Volume 4: Cartographies of the Mind. Philosophy and Psychology in Intersection, red. M. Marraffa, M. De Caro, F. Ferretti, Wyd. Springer, Dordrecht.
- LEWICKA M. (2004a), Ewaluatywna mapa Warszawy: Warszawa na tle innych miast, [w:] Społeczna mapa Warszawy. Interdyscyplinarne studium metropolii warszawskiej, red. J. Grzelak, T. Zarycki, Wyd. Naukowe „Scholar”, Warszawa.
- LEWICKA M. (2004b), Identyfikacja z miejscem zamieszkania mieszkańców Warszawy: determinanty i konsekwencje, [w:] Społeczna mapa Warszawy. Interdyscyplinarne studium metropolii warszawskiej, red. J. Grzelak, T. Zarycki, Wyd. Naukowe „Scholar”, Warszawa.
- LEWICKA M. (2008), Miasto jako przedmiot badań psychologii, [w:] Miasto jako przedmiot badań naukowych w początkach XXI wieku, red. B. Jałowiecki, Wyd. Naukowe „Scholar”, Warszawa.
- LEWICKA M., CYBRUCH D., DROBIŃSKA J., KANAFKA D., KORCZYŃSKA M., ORYSZCZYN L., SMAL N. (2003a), Dwa miasta – dwa mikrokosmosy. Wrocław i Lwów w pamięci swoich mieszkańców. Część I. Pamięć a tożsamość, zbiory Pracowni Badań Środowiskowych UW (<http://srodowiskowa.psychologia.pl/>, dostęp: 30 XI 2008).
- LEWICKA M., CYBRUCH D., DROBIŃSKA J., KANAFKA D., KORCZYŃSKA M., ORYSZCZYN L., SMAL N. (2003b), Dwa miasta – dwa mikrokosmosy. Wrocław i Lwów w pamięci swoich mieszkańców. Część II. Treści pamięci, zbiory Pracowni Badań Środowiskowych UW (<http://srodowiskowa.psychologia.pl/>, dostęp: 30 XI 2008)

- LISOWSKI A. (2007), „Przestrzeń” i „percepcja” w transdyscyplinarnych badaniach miasta – spojrzenie geografa, [w:] *Percepcja współczesnej przestrzeni miejskiej*, red. M. Madurowicz, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- LISSOWSKI G. (2005), *Analiza wielowymiarowa*, [w:] *Encyklopedia Socjologii. Suplement*, Wyd. Oficyna Naukowa, Warszawa.
- LISZEWSKI S. (1995), *Rozwój terytorialny a integracja przestrzenna miasta. Przykład Łodzi*, [w:] *Wielkie miasto: czynniki integrujące i dezintegrujące. Łódź, 17-19 maja 1994 r., tom 1*, red. D. Bieńkowska, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- LOUKAITOU-SIDERIS A., LIGGETT R., ISEKI H. (2002), The geography of transit crime: documentation and evaluation of crime incidence on and around the Green Line Stations in Los Angeles, [w:] „*Journal of Planning Education and Research*”, nr 2(22).
- LYNCH K. (1970), *The Image of The City*, Wyd. The MIT Press, Cambridge-Massachusetts, Londyn-Anglia.
- MADUROWICZ M. (2007), *Miejska przestrzeń tożsamości Warszawy*, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- MAJER A. (2005), Świadomość miasta – miasto w świadomości, [w:] *Przemiany miasta. Wokół socjologii Aleksandra Wallisa*, red. B. Jałowiecki, A. Majer, M. S. Szczepański, Wyd. Naukowe „Scholar”, Warszawa.
- MARCIŃCZAK SZ. (2007), *Waloryzacja przestrzeni mieszkaniowej Łodzi. Studium z zastosowaniem skalowania wielowymiarowego*, [w:] *Percepcja współczesnej przestrzeni miejskiej*, red. M. Madurowicz, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- MARODY M. (2000), *Postawa*, [w:] praca zbiorowa, „*Encyklopedia Socjologii*”, tom 3 (O-R), Wyd. Oficyna Naukowa, Warszawa.
- MATEI S., BALL-ROKEACH S. J., QIU J. L. (2001), Fear and misperception of Los Angeles urban space. A spatial-statistical study of communication-shaped mental maps, [w:] „*Communication Research*”, nr 4(28).
- MERCER D. (2002), Future-histories of Hanford: the material and semiotic production of a landscape, [w:] „*Cultural Geographies*”, nr 1(9).
- MICHAŁOWSKA E. (1994), *Funkcjonowanie stereotypów w postrzeganiu miasta (przykład łódzki)*, [w:] *Stare i nowe struktury społeczne w Polsce. Tom 1 – Miasto*, red. I. Machaj, J. Styk, Wyd. UMCS, Lublin.

- MIKUŁA Ł., EWERTOWSKI M. (2006), Suburbanizacja w strefie podmiejskiej Poznania – „nowa przestrzeń” w aglomeracji?, [w:] XIX Konwersatorium wiedzy o mieście: Nowe przestrzenie w mieście, ich organizacja i funkcje, red. I. Jażdżewska, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- MILGRAM S. (1974), The experience of living in cities, [w:] Human behavior and the environment: Interactions between man and his physical world, red. J. H. Sims, D. D. Bauman, Wyd. Maaroufa Press, Chicago.
- MILGRAM S., JODELET D. (1976), Psychological maps of Paris, [w:] Environmental psychology. Second Edition, red. H. M. Proshansky, W. H. Ittelson, L. G. Rivlin, Wyd. Holt, Rinehart and Winston, Nowy Jork.
- MISZEWSKA B. (2006), Tereny gruzowisk jako „nowa przestrzeń” miejska we Wrocławiu, [w:] XIX Konwersatorium wiedzy o mieście: Nowe przestrzenie w mieście, ich organizacja i funkcje, red. I. Jażdżewska, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- MONMONIER M. (1991), How to lie with maps, Wyd. Chicago Press, Chicago-Londyn.
- MONMONIER M. (2007), Cartography: the multidisciplinary pluralism of cartographic art, geospatial technology and empirical scholarship, [w:] „Progress in Human Geography”, nr 3(31).
- MORDWA S. (2003), Wyobrażenia przestrzeni miast Polski Środkowej na podstawie badań grupy młodzieży licealnej, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- MYSŁEK P. (2007), Wartościowanie przestrzeni zamieszkania na przykładzie Łodzi, [w:] Socjologia miasta. Nowe dziedziny badań, red. A. Majer, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- NAWROCKI T. (2005), Miasto bez centrum? Centrum Katowic w oczach mieszkańców, [w:] Przemiany miasta. Wokół socjologii Aleksandra Wallisa, red. B. Jałowiecki, A. Majer, M. S. Szczepański, Wyd. Naukowe „Scholar”, Warszawa.
- NĘCKA E., ORZECOWSKI J., SZYMURA B. (2008), Psychologia poznawcza, Wyd. Naukowe PWN i SWPS Academica, Warszawa.
- NOWAK E., PIECHOTA R. (2000), Przegląd zastosowań metod statystycznej analizy wielowymiarowej w strategicznych badaniach marketingowych, [w:] Ekonometria 6 – Zastosowania metod ilościowych, red. J. Dziechciarz, Wyd. Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław.
- NOWAKOWSKA I. (1975), W sprawie definicji pojęcia „postawa”, [w:] „Studia Socjologiczne”, nr 2(57).

- OLIVEIRA D'ANTONA, DE Á., CAK A. D., VANWEY L. K. (2008), Collecting sketch maps to understand property land use and land cover in large surveys, [w:] „Field Methods”, nr 1(20).
- PAIVIO A. (1986), Mental representations. A dual coding approach, Wyd. Oxford University Press, Nowy Jork.
- PARK R. E. (1936), Human ecology, [w:] „American Journal of Sociology”, vol. 42.
- PARK R. E., BURGESS E. W. (1921), Introduction to the science of sociology, Wyd. Chicago Press, Chicago-Illinois.
- PARK, R. E., MCKENZIE R. D., BURGESS E. W. (1925), The City: Suggestions for the Study of Human Nature in the Urban Environment, Wyd. University of Chicago Press, Chicago.
- PERKINS CH. (2004), Cartography – cultures of mapping: power in practice, [w:] „Progress in Human Geography”, nr 3(28).
- PERRY C. A. (1925), The local community as a unit in the planning of urban residential areas, [w:] „The Urban Community. Selected papers from the proceedings of The American Sociology Society”, red. E. W. Burgess, Wyd. Chicago Press, Chicago-Illinois.
- PHILIPS R. S. (1993), The language of images in geography, [w:] „Progress in Human Geography”, nr 2(17).
- PILICHOWSKI A. (2004), Postawy wobec środowiska naturalnego – komponent poznawczy, [w:] Postawy mieszkańców gmin polskich wobec środowiska naturalnego, red. E. Rokicka, P. Starosta, Wyd. Uniwersytet Łódzki, Łódź.
- PIOTROWSKI W., (1994), Tożsamość miasta (na przykładzie Łodzi), [w:] Stare i nowe struktury społeczne w Polsce. Tom 1 – Miasto, red. I. Machaj, J. Styk, Wyd. UMCS, Lublin.
- PLUTA J. (2006), Tożsamość i lokalność. Uwagi o związku wrocławian z przestrzenią miasta, [w:] My, wrocławianie. Społeczna przestrzeń miasta, red. P. Żuk, J. Pluta, Wyd. Dolnośląskie, Wrocław.
- PORTER P. W. (1978), Geography as human ecology: a decade of progress in a quarter century, [w:] „American Behavioral Scientist”, nr 1(22).
- PRAWELSKA-SKRZYPEK G. (1992), Waloryzacja przestrzeni polskich miast w opinii ich mieszkańców, [w:] Percepcja i waloryzacja środowiska naturalnego i antropogenicznego, red. B. Jałowiecki, H. Libura, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.

- PRZECŁAWSKI K. (1966), *Miasto i człowiek*, Wyd. Wiedza Powszechna, Warszawa.
- PYLE G. F. (1976), Spatial and temporal aspects of crime in Cleveland, Ohio, [w:] „American Behavioral Scientist”, nr 2(20).
- RAKOCZY G. (1985), Umysłowe obrazy miasta, ich powstawanie oraz metoda badania, [w:] „Przegląd Psychologiczny”, nr 4.
- REDISH A. D. (1999), *Beyond the Cognitive Map: From Place Cells to Episodic Memory*, Wyd. MIT Press, Cambridge.
- ROBINSON A., SALE R., MORRISON J. (1988), *Podstawy kartografii*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- ROKICKA E. (2004), Postawy wobec środowiska naturalnego – komponent behawioralny, [w:] *Postawy mieszkańców gmin polskich wobec środowiska naturalnego*, red. E. Rokicka, P. Starosta, Wyd. Uniwersytet Łódzki, Łódź.
- SAGAN I. (2008), Miasto jako przedmiot badań geografii, [w:] *Miasto jako przedmiot badań naukowych w początkach XXI wieku*, red. B. Jałowiecki, Wyd. Naukowe „Scholar”, Warszawa.
- SAUKKO P. (1998), Poetics of voice and maps of space: two trends within empirical research in cultural studies, [w:] „European Journal of Cultural Studies”, nr 2(1).
- SIEMIŃSKI W. (1992), Społeczne wartościowanie przestrzeni małych miast polskich, [w:] *Percepcja i waloryzacja środowiska naturalnego i antropogenicznego*, red. B. Jałowiecki, H. Libura, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- SIMMEL G. (2005), *Mentalność mieszkańców wielkich miast*, [w:] *Socjologia*, red. G. Simmel, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- SIRKO M. (1999), *Zarys historii kartografii*, Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- SITEK W. (2002), Znaniecki Florian, [w:] *Encyklopedia Socjologii*, tom 4 (S-Ż), praca zbiorowa, Wyd. Oficyna Naukowa, Warszawa.
- SKIBA W. (2006), Kapitał społeczny mieszkańców Wrocławia, [w:] *My, wrocławianie. Społeczna przestrzeń miasta*, red. P. Żuk, J. Pluta, Wyd. Dolnośląskie, Wrocław.
- SKIERSKA J. (2008), Postrzeganie miejsca w Zielonej Górze, [w:] *Nowa przestrzeń społeczna w badaniach socjologicznych*, red. Z. Rykiel, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.

- SOUTHWORTH M. (1985), Shaping the city image, [w:] „Journal of Planning Education and Research”, nr 1(5).
- SRINIVASAN S. (2002), Quantifying spatial characteristics of cities, [w:] „Urban Studies”, nr 11(39).
- SZCZEPAŃSKI M. S., ŚLĘZAK-TAZBIR W., ŚWIĄTKIEWICZ-MOŚNY M. (2006), *Żywioty miastofery. Dynamika przestrzeni miejskiej w oglądzie socjologicznym*, [w:] *Dynamika przestrzeni miejskiej*, praca zbiorowa, Wyd. Poznańskie, Poznań-Warszawa.
- SZOLGINIA W. (1980), *Informacja wizualna w krajobrazie miejskim*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- SZTALT K. (2007), Simmel. Forma. Miasto, [w:] *Współczesna socjologia miasta. Wielość ogłędów i kierunków badawczych dyscypliny*, red. I. Borowik i K. Sztalt, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- TOLMAN E. C. (1948), Cognitive maps in rats and men, [w:] „The Psychological Review”, nr 4(55).
- TOLMAN E. C. (1995), *Zachowania celowe u zwierząt i ludzi*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- TUAN, YI-FU (1987), *Przestrzeń i miejsce*, Wyd. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- TUAN, YI-FU (1990), *Topophilia: A study of environmental perceptions, attitudes and values*, Wyd. Columbia University Press, Nowy Jork.
- TUROWSKI J. (1967), Osiedle mieszkaniowe jako podstawa struktury i organizacji społecznej miasta, [w:] „Studia Socjologiczne”, nr 4(27).
- VERTESI J. (2008), Mind the gap: The London underground map and users' representations of urban space, [w:] „Social Studies of Science”, nr 38.
- WALLIS A. (1965), Hierarchia miast, [w:] „Studia Socjologiczne”, nr 4(19).
- WALLIS A. (1967), *Socjologia wielkiego miasta*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- WALLIS A. (1979), *Informacja i gwar. O miejskim centrum*, Wyd. PIW, Warszawa.
- WALLIS A. (1999), Aktualność rozprawy Floriana Znanieckiego pt. „Socjologiczne podstawy ekologii ludzkiej”, [w:] *Socjologia miasta (wybór tekstów)*, red. M. Malikowski, S. Solecki, Rzeszów.
- WĘCŁAWOWICZ G. (2007), *Geografia społeczna miast. Nowe wydanie*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.

- WIECZOREK A., KWASEK M., DUDA T., FRENKIEL F., MATWIEJCZYK G. (2007a), Plac Trzech Krzyży, zbiory Pracowni Badań Środowiskowych UW (<http://srodowiskowa.psychologia.pl/>), dostęp: 30 XI 2008)
- WIECZOREK A., STEFAŃSKA J., ANDRZEJEWSKA D., HUSSEIN M., MICHALSKA A., TOMASIŃSKI P. (2007b), Tram line number 22 – Warsaw, zbiory Pracowni Badań Środowiskowych UW (<http://srodowiskowa.psychologia.pl/>), dostęp: 30 XI 2008)
- WILCZYŃSKI J. (1980), Skalowanie wielowymiarowe jako metoda geometrycznej reprezentacji psychologicznej relacji podobieństwa, [w:] „Przegląd Psychologiczny”, nr 3.
- WIRTH L. (1938), Urbanism as a way of life, [w:] „American Journal of Sociology”, vol. 44.
- WOLANIUK A. (2006), Nowa przestrzeń akademicka, [w:] XIX Konwersatorium wiedzy o mieście: Nowe przestrzenie w mieście, ich organizacja i funkcje, red. I. Jażdżewska, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- ZALEŃCKI J. (2003), Przestrzeń społeczna Gdańska w świadomości jego mieszkańców. Studium socjologiczne, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- ZDULSKI M. (2001), Historyczne i przestrzenne aspekty Zielonej Góry, [w:] Zielona Góra. Socjologiczne studium miasta i jego mieszkańców, red. I. Machaj, Wyd. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- ZNANIECKI F. (1938), Socjologiczne podstawy ekologii ludzkiej, [w:] „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, z. 1.
- ZNANIECKI F. (1971), Nauki o kulturze. Narodziny i rozwój, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- ZNANIECKI F. (1987), Czy socjologowie powinni być także filozofami wartości?, [w:] Pisma filozoficzne. Tom 1, red. F. Znaniecki, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- ZNANIECKI F. (1988), Wstęp do socjologii, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- ZNANIECKI F. (1991), Rzeczywistość kulturowa, [w:] Pisma filozoficzne. Tom 2, red. F. Znaniecki, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- ZORBAUGH H. W. (1925), The natural areas of the city, [w:] The Urban Community. Selected papers from the proceedings of The American Sociology Society, red. E. W. Burgess, Wyd. Chicago Press, Chicago-Illinois.

Piotr Luczys

**MAP AS A DATA CLASSIFICATION TOOL IN SOCIOLOGY.
BEYOND SPATIAL LOCATION OF IMAGINATIVENESS**

Abstract

A map as a research tool, being the domain within/of environmental psychology, cognitive geography of the city, cognitive science, human geography, is also a conglomerate of evaluation and/or a source of patterns of perceiving the city within the examined communities, so valuable for a sociologist. The eclectic fusion of geography and sociology is the starting point for the reflection on C. H. Coombs's theory of data, as well as R. N. Shepard's multidimensional analysis techniques, in the context of statistical and visual presentation methods for producing preference charts geared towards urban space. The basic task of this text is the explanation of inconsistencies, similarities, and mutual exclusiveness among the various types of maps within the realm of social sciences (social, sketch, mental, imaginative, evaluative, etc.) to achieve the aim of creating the possibility of further exploration of the issue of universal patterns of experiencing/using/feeling the city. The article is also an "open" presentation (brought up for discussion, criticism and transformations) of the topic concerning "new city maps", which are an attempt to make a step forward on the way towards an integral theory of the phenomenon of the city.